

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

LÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXI

Yayın Komisyonu:

Prof. Dr. Necati ÖNER (*Dekan*)

Prof. Dr. Hüseyin YURDAYDIN

Prof. Dr. İbrahim A. ÇUBUKÇU

Prof. Dr. Talât KOÇYİĞİT

Doç. Dr. Gültekin ORANSAY

Doç. Dr. Esat COŞAN

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

LÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXI

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXI

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ - ANKARA - 1976

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU, <i>Tefsirde Mukâtil İbn Süleyman ve Eserleri</i>	1
Prof. Dr. İbrahim Ağâh ÇUBUKÇU, <i>İslâmda Kadın Hakları</i> ..	37
Prof. Dr. İbrahim Ağâh ÇUBUKÇU, <i>Rights of Woman in Islam</i> ..	45
Prof. Dr. Talât KOÇYİĞİT, <i>Ibn Şihâb Ez-Zuhurî</i>	51
Prof. Dr. Cavit SUNAR, <i>Allah-İnsan İlişkisi</i>	85
Prof. Dr. Hikmet TANYU, <i>Dinî Folklor veya Dinî-Manevî Halk İnançlarının Çeşit ve Mahiyeti Üzerinde bir Araştırma</i>	123
Doç. Dr. Neda ARMANER, <i>Şahsiyet Terbiyesinde Dinî Kültürün Rolü</i>	143
Doç. Dr. Gültekin ORANSAY, <i>Türk Din Musikisi Tür, Makam ve Usullarının Kodlanması</i>	151
Doç. Dr. Mehmet S. HATİBOĞLU, <i>İslâm Mükellefiyet Anlayışı ve Buna Aykırı Bir Mâlikî-Hanefî Kıyâsı</i>	185
Doç. Dr. Halûk KARAMAĞARALI, <i>Kayserideki Hunad Camiinin Restitüsyonu ve Hunad Manzûmesinin Kronolojisi Hakkında Bazı Mülâhazalar</i>	199
Doç. Dr. Beyhan KARAMAĞARALI, <i>Anadolu'da XII-XVI. Asırlardaki Tarikat ve Tekke Sanatı Hakkında</i>	247
Doç. Dr. Beyhan KARAMAĞARALI, <i>The Order and Convent Art From XIIth to XVIth Centuries in Anatolia</i>	277
Dr. M.Rami AYAS, <i>Mehmed İzzet Bey'in Bir Yazısı</i>	285
Dr. Mehmet AYDIN, <i>Farabi'nin Siyasi Düşüncesinde Sa'âdet kavramı</i>	303
Dr. Beyza BİLGİN, <i>İmam Hatip Lisesinde Uygulama Dersleri</i> ..	317
Dr. Etem Ruhi FIĞLALI, <i>İbâdiye'nin Siyasi ve İtikâdî Görüşleri</i>	323

	Sayfa
Dr. Abdulkadir ŞENER, <i>İslâm Hukukunda Hacr</i>	345
Dr. Ahmet UÇUR, <i>Yavuz Sultan Selim ile Kırım Hanı Mengli Giray ve Oğlu Muhammed Giray Arasında Geçen İki Konuşma</i>	357
Dr. Ahmet UÇUR, <i>Yabancı Bir Yazarın Atatürk Hakkındaki Düşünceleri</i>	363
Çeviren: M. Turhan ÖZDEMİR, Hartmut SCHÖKEL <i>Sumer Dinî</i>	367
Çeviren: Dr. Günay TÜMER, Lewis HODOUS <i>Konfüçyüs Dini</i>	391

KİTAP TANITMA VE TENKİTLER

Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU, <i>Er-Râzî Müfessiren</i>	411
Dr. Mehmet AYDIN, <i>Modern Dünyada İslam Vahyi</i>	415
Dr. Mustafa FAYDA, <i>Kitâbu'l-Cihâd</i>	421
Dr. İsmet KAYAOĞLU, <i>L'Identité Culturelle de l'Islam</i>	425
Dr. Günay TÜMER, <i>Beyrunî'ye Armağan</i>	429

KAYSERİ'DEKİ HUNAD CÂMİNİN RESTİTÜSYONU VE HUNAD MANZÛMESİNİN KRONOLOJİSİ HAKKINDA BA'Zİ MÛLÂHAZALAR

HALÛK KARAMAĞARALI

Selçuklulardan bize kalan külliye ve manzûmelerin en mühimlerinden biri olan Hunad Manzûmesi, sûrun dışında ve İçkale'nin doğusunda bulunmaktadır (1. şek.). Bu manzûme, uzun mihrin kible istikametinde olmak üzere inşa edilmiş bir câmi ile, câmiin meydana bakan batı cephesinin önünde çapraz vaziyette bulunan bir çifte hamam; câmiin kuzey tarafında da, kısmen câmie bitişik olan ve doğu-batı istikametinde uzanan bir medrese ve kapısı medreseye açılmak üzere, câmiin kuzey-batı köşesinin iç tarafına yerleştirilen bir türbeden mürekkebirdir (2. şek., 1. res.). Manzûmenin, bir külliye gibi, bütün olarak plânlandığı ve hey'et-i umûmiyyesinin Mah-peri Hâtûn tarafından yaptırıldığı tezi bugüne kadar kabul edilegelmiştir.¹ Manzûmeyi teşkil eden binâların târihleri hakkında da değişik fikirler ileri sürülmüştür.² Manzûmenin vaz'iyet plânı incelendiği zaman, terkibin organik olmadığı, yâni başlangıçta, binâların bir bütün teşkil etmek üzere düzenlenmediği; bu topluluğun, farklı zamanlarda düşünülüp birbirine ek-

1 Fransız Taeschner, *Anatolische Forschungen*, 1927, 111.s.; Albert Gabriel, *Monuments Turcs d'Anatolie*, I, Paris 1931, 39. s.; S. Kemal Yetkin, *İslâm Mimarisi*, 3. baskı, Ankara 1965, 123. s. ve *Türk Mimarisi*, Ankara 1970, 72-73. s.; Semra Ögel, *Anadolu Selçuklularının Taş Tez-yinatı*, Ankara 1966, 33. s. ve *Die osmanischen Baukomplexe*, Anatolica, I, 1967, 118. s.; Mahmut Akok, *Kayseri'de Hunad Mimari Külliyesinin Rölövesi*, Türk Arkeoloji Dergisi, XVI-I. sayı, 1967, 5-7. s.; Feridun Akozan, *Türk Külliyesi*, Vakıflar Dergisi, VIII, 1969, 306. s.; Aptullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, I, Ankara 1969, 70. s.; Erol Yurdakul, *Son Buluntulara Göre Kayseri'deki Hunad Hamamı*, Selçuklu Araştırmaları Dergisi, II (1970), 1971, 151. s.; Oktay Aslanapa, *Turkish Art and Architecture*, London 1971, 113, 143.s. ve *Türk Sanatı*, II, İstanbul 1973, 52, 110 ve 133. s.

2 Albert Gabriel, *a.e.*, 40. s.; Mahmut Akok, *a.m.*, 5-7. s.; Metin Sözen, *Anadolu Medreseleri*, I, İstanbul 1970, 109. s.; S.Kemal Yetkin, *İslâm Mimarisi*, 126.s. ve *Türk Mimarisi*, 75. s.

lenen binâlarla vücûd bulduğu ve her yeni elaman plânlanırken hem çevrenin, hem de daha evvel yapılmış bulunan binâların vaz'iyetine uyulmak mecbûriyyetinde kaldığı anlaşılmaktadır.

Câmi, manzûmeyi teşkil eden diğer yapılarla bağlantısı ve bu münâsebetle manzûmenin kronolojisini, dolayısı ile medrese ve hamamın -takribî de olsa- târihlerini tesbît etmek imkânını vermesi bakımından, ayrı bir ehemmiyeti hâzidir. Bu sebeble ve bu zâviyeden, câmiin bugüne kadar üzerinde durulmamış veya isâbetli olarak kıymetlendirilmemiş bâzı husûsiyyetlerine işâret etmek icâb etmektedir.

Câmi içten 43.67×52.93 m. eb'âdındadır. Duvarların kalınlığı 1.55 m. dir. Kuzey duvarının tekriben sekizde üçü medrese ile müşterektir. Bu kısım câmiin gerek kuzey duvarının müstakil kısmından, gerekse diğer duvarlarından daha ince olup medresenin bütün duvarları gibi 1.15 m. kalınlığındadır.

Bütün yapı Kayseri civârında çıkan sarımtırak esmer bir taşla kaplanmıştır. Kubbe, tonozlar ve hafifce taşkın sivri kemerlerle onları taşıyan ayaklar da (2. res.) kesme taşla yapılmışlardır. İşçilik temiz ve i'tinâlıdır. Medresede de aynı malzemeyi ve aynı işçiliği görmekteyiz.

Plân, esâs i'tibâriyle, Kayseri Ulu Câmiinde gördüğümüz plânın bir benzeridir³ (5. şek.). Burada da orta sahnın, gerek genişliği, gerekse

3 Aptullah Kuran, ayakların her iki yönde müsâvî açıklıkta oluşu ve mihrâb önünde bir kubbenin bulunuşu sebebi ile, Hunad Câmiinin Sivas Ulu Câmiî ile Konya'daki Alâeddin Câmiinin bir halıtası olduğunu söylemektedir (*İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami*, Ankara 1964, 31. s. ve *The Mosque in Early Ottoman Architecture*, Chicago and London 1968, 148. s.).

Sivas Ulu Câmiî (593/1197) içinde açıklığı bulunmayan, buna mukabil, dışında avlusu olan bir plân tipine sâhibdir. Konya Alâeddin Câmiî ise ilâvelerle büyümüş, organik olmayan bir plân arzeder. Bununla berâber, onun da, gerek Konya Ulu Câmiî (550/1155) ni teşkil eden doğu kanadının, gerek bu kısma eklenen kubbeli bölümle batı kanadı (616-617/1219-1220) nın dışında avlu bulunduğu gibi, içerde, hiç bir bölümünde, bir açıklık mevcûd değildir. Hunad Câmiinde ise, bu iki câmiin tam aksine, dışarda avlu yoktur, fakat içerde bir açıklık bulunmaktadır. Bu bakımdan Hunad Câmiî Sivas Ulu Câmiî ile Konya Alâeddin Câmiinden tamamen ayrı bir plân tipini temsil eder. Diğer taraftan Hunad Câmiinde mihrâb önünde bulunan kubbe de, Alâeddin Câmiindeki kubbeden -câmiin diğer elemanları ile kompozisyonu ve dolayısı ile menşei bakımından- farklı bir karakter arzeder. Bilindiği üzere Hunad Câmiindeki kubbeli kısım, Büyük Selçuklu mescid-i cum'alarında esas mekâm teşkil eden ve bir eyvanla merkezî avluya açılan kubbeli kısmın Anadolu'da istihâle geçirmiş devâmından ibârettir. Alâeddin Câmiindeki Muhammed bin Havlanu'd-Dımaşkı'nın eseri olan ve -doğrudan doğruya avluya açılan bir eyvana bağlanmayarak- üç kemerli bir girişle avludan tecrid edilen kubbeli kısım ise Ümeyye Câmiinden mülhemdir.

tanzîmi bakımından yan sahnulardan ayırılmıŖ ve kuvvetle belirtilmiŖtir. Orta sahnın nihâyetinde bulunan mihrab hücresi dıŖardan bir kontrforla takviye edilmiŖtir. Mihrab önünde bulunan iki kemergözü açıklığındaki kubbe, kasnaksız olarak,⁴ doğrudan doğruya kemer ve pandantiflerle, kible cihetinde iki gömme ayağa, mukabil cihette ise L Ŗeklinde iki ayağa oturtulmuŖtur. Kubbenin dıŖındaki külâh (3,6. Ŗek.) bilemediğimiz bir zamanda ortadan kalkmıŖtır. Kubbedeki pencereler muahhar bir müdâhalenin eseridir⁵ (3. res.). Selçuklu câmilerinde kubbe kavsi üzerinde pencere mevcûd değildir. Kubbenin önünde eyvâna tekabül eden ve kubbe ile sahnın ortasındaki ıŖıklıđı birbirine bağlayan bir kısım yer almaktadır. Bir kenârı iki kemergözü ölçüsünde olan ıŖıklıđın üzeri, bugün, kasnağı çepeçevre pencereli yüksek bir kubbe ile örtülüdür (2. Ŗek. ve 4. res.). Vaktiyle Kuyûd-i Kadîme-i Vakfiyye İdâresinde bulunan 1139 (1726) târihli bir ilâmda,⁶ câmiin bilinmeyen

Bütün bunlardan sarfinazar, Kayseri'de, Hunad Câmiine plân Ŗeması bakımından örnek teŖkil etme durumunda olan bir Ulu Câmi (takriben 1140) mevcûddur (Aptullah Kuran, *Thirteenth and Fourteenth Century Mosques in Turkey*, Archaeology, June 1971, 24. c., 3. sayı, 251. s.). Bu mülâhazalarla Apdullah Kuran'ın Hunad Câmi plânının Sivas Ulu Câmi ile Konya Alâeddin Câmiinin ayrı husûsiyyetlerinin birleŖmesinden meydana geldiği yolundaki fikirlerine iŖtirâk edemiyoruz.

4 Mahmut Akok "Orta nef'in mihrap üstünde, kemerlerle taŖınan köŖeli kasnaklı bir kubbesi vardır" (a.m., 9. s.) demektedir ise de, kendi rölövesi de dâhil, neŖredilmiŖ kesitlerin (A. Gabriel, a.e., 21 ve 30. Ŗek.; M. Akok, a.m., 39. s., 33. pl.; A.Kuran, *Thirteenth and Fourteenth Century Mosques in Turkey*, 250-251. s.) tedkikinden de anlaşılacağı üzere, kubbenin altında kasnak yoktur.

5 Selçuklu câmilerinde kubbe kavsi üzerinde pencere mevcûd değildir. Kubbeler tamamen sağırdır. Pencereler ancak kasnakta bulunabilir. Binaenaleyh Hunad Câmiinde mihrâb önündeki kubbenin pencerelerini orijinal kabul etmeğe (A. Gabriel, a.e., 41. s. ve 21, 30. Ŗek.; S.Kemal Yetkin, *İslâm Mimarisi*, 124.s. ve *Türk Mimarisi*, 73.s.) inkân göremiyoruz.

6 "Kuyûd-i Kadîme-i Vakfiyye İdâresinde mahfûz 1139 târihli ilâmda hademe-i vakf "Câmi-i mezkûr ma'mûr olup inhidâmı ve noksâm yok iken vasatında bir dıvar binâ idüp ve zemini üzere sal ta'bir olunur taŖ döŖeyüb ve sakf ve dıvarlarını ve kemerlerini kireç ile sıvadub ve müceddeden minâre ve mahfel binâ idüb bir kubbe-i gayr-i muktazîye peydâ itmekle suâl olunub ihkak-ı hakk olunmak matlûbumuzdur." Ŗûretinde iddiâları üzerine Huvand Hâtûn Medresesi müderrisi ve evkafının mütevellisi el-Hac Ebûbekr Efendi "Câmi-i mezkûr sathının ortası kadîminden açık olup eyyâm-ı Ŗitâda Ŗedid bürûdetden edâ-i salâtta usret olup eyyâm-ı sayfde dahî kadîmî mefrûŖ olan taŖları fenâ bulmağın zeminin toprağını rûzgâr câmi-i Ŗerifin içine savurub edâ-i salât için hâzır olan müslimin müteezzi olup ve câmi-i mezkûr mahfûz olmamağla mefrûŖ olan döŖemeleri zâyi olmağın kâbel-i Ŗer'den ba'de-l-keŖf ortasından müceddeden dıvar binâ idüb ve zemin üzerine taŖ döŖedüb müceddeden minâre ve mahfel binâ ve sâir tâmirlerini tekmil eyledim" yolunda hademenin iddiâsını red eylemiŖ ve "Kabl-et-ta'mir iŖbu câmiin bir

bir zamandan beri açık olan ortasına bir kubbe yaptırıldığı kayıttır. Diğer taraftan Ch. Texier'nin anlattıklarına ve plânına göre⁷ (7. şek.), bu kısmın üzeri 1834 de açık idi. H. F. Tozer'in yazdıkları da bu durumun 1879 da değişmediğini göstermektedir.⁸ Bu vesikalara göre, câmiin ortasındaki açıklığın üzerine 1726 yılında bir kubbe yaptırılmış; bu kubbe bilâhîre yıkılmış; XIX. asrın sonunda da bugünkü kubbe yapılmış olmak gerekir (4.res.). XII-XIV. asırlardan kalan diğer bâzı câmilerin de orta sahnının ortasında bulunan bu mekânın üstünün aslında açık olduğu kanaati yaygındır.⁹ Fakat iklimi sert bir bölgedeki bir câmiin ortasında, hem de bu ölçüde bir kısmın üzerinin tamamen açık bırakılabileceği fikri bize ma'kul gelmemektedir. Nitekim bu durumun doğurduğu mahzûrlar yukarıda bahsettiğimiz ilâmda da mufassalan anlatılmaktadır.¹⁰ *Işıklık* veya *aydınlık* tâbir ettiğimiz bu açıklığın üzeri, aslında, Anadolu'da bulunan aynı tipteki bütün câmilerde bir fenerle örtülmüş olmalıdır.¹¹ Işıklık altında da abdest almaya mahsûs

kapusu mahalle içinde vâki' ve bir kapusu çarşuya mütefettihtir olmağla dâhil-i câmi târik olub ricâl-i nisvân mürûr ve ubûr idüb küşeleri kelb yatağı olduğundan gayri ba'zı erâzîl... ilh." sözleriyle ta'mîrât-ı mezkûreye ihtiyâc messittiği şühûdun şehâdetleriyle berâber mezkûr ilâma ilâveten derc olunmuştur (Halil Edhem, *Kayseriyye Şehri*, İstanbul 1334, 63. s., 2. hâşiye vd.).

7 Ch. Texier, *Description de l'Asie Mineure*, II, Paris 1849, 58 ve 72. s., LXXXVI. pl.

8 H.F.Tozer, türbenin bulunduğu ve bir revaklı avluya (*extensive cloister*) benzettiği sâhadan bahsederken kemerlerinin atnalı biçiminde olduğunu söylemekle onu orta sahadaki açıklıkla karıştırıyor. Bundan, girişteki avlu gibi, orta sahadaki atnalı kemerli, kare biçimindeki mekânın da üstünün açık olduğu mânâsı çıkartılabilir (H.F.Tozer, *Turkish Armenia and Eastern Asia Minor*, London 1881, 111. s.).

9 Ch. Texier, *a.e.*, 58 ve 72. s.; Halil Edhem, *a.e.*, 63. s.; F.Taeschner, *a.m.*, 112. s.; A.Gabriel, *a.e.*, 42. s.; K.Erdmann, *Die Sonderstellung der anatolischen Moschee des XII. Jhdts.*, First International Congress of Turkish Art. 19 th - 24 th October, 1959. Communications Presented to the Congress, Ankara 1961, 98. s.; A.Kuran, *İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami*, 31. s. ve *The Mosque in Early Ottoman Architecture*, 149. s. ve *Thirteenth and Fourteenth Century Mosques in Turkey*, 251. s.; M.Akok, *a.m.*, 10. s., 2. pl. (24. s.); 0. Aslanapa, *Turkish Art...*, 113. s. ve *Türk Sanatı II*, 52. s.

10 (6) numaralı nota bakınız.

11 Câmilerdeki bu fenerlerden hiç biri günümüze kadar gelememiştir. Bu durum, bunların formları icâbî nârin ve mukavemetsiz olmaları (A.Gabriel, *a.e.*, 42. s.) veya ahşabtan yapılmış bulunmaları (Doğan Kuban, *Anadolu Türk Mimarisinin Kaynak ve Sorunları*, İstanbul 1965, 122. s.), dolayısı ile zamanla yıkılmaları ve ta'mîrler sırasında da çoğunun kubbeye tahvil edilmeleri ile izâh olunabilir.

bir şadırvan bulunmakta idi¹² (5-6. şek.).

İçeriye alınmış bir avlu mâhiyyetinde olan bu açıklığın kuzey tarafı iki çapraz tonozla, câmiin diğer kısımları ise sivri beşik tonozlarla örtülmüştür. Mihrâb önündeki kubbenin iki yanında bulunan birer sahnla, kuzeyde orta sahnın devâmı olan iki sahnın tonozları kible duvarına dik, diğer sahnlarınki muvâzidir. Böylece orta sahnın iki yanında enlemesine tanzim edilmiş onar sahn teşekkül etmektedir. Batıdaki taçkapının açıldığı sahnın örtüsü ise, aslında doğu-batı istikametinde uzanan bir beşik tonoz iken, sonraları statik mülâhazaları ile, kibleye dik üç küçük tonozla değiştirilmiştir (4-5. şek.). Bu ta'dilâta aşağıda tekrar döneceğiz.

Dam örtüsü hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. A. Gabriel, çatının üzerinde kubbenin yalnız sırtının görüldüğünü; tonozların bellerine kadar kalın bir toprak tabakası ile örtülü olduğunu ve tonoz sırtlarının aralarında kalan çukurların yağmur sularını toplayıp çörlenlere sevk ettiğini yazmaktadır.¹³ M. Akok ise, dam örtüsünün taş döşemeli olduğunun restorasyonlar sırasında görüldüğünü; dam örtüsü projelerinin hazırlanması sırasında bu husûsun kendisi tarafından da yerinde (mahallinde) görülerek gerçekleştirildiğini kaydetmektedir.¹⁴ Ancak, bu taş döşemenin nerede ve ne şekilde bulunduğu belirtilme-

12 Ch. Texier, *a.e.*, 72. s.

XII ve XIII. yüzyıllardan kalan bu tip câmiilerin dış kısmında abdest almaya mahsûs bir te'sis mevcûd değildir. Buna mukabil câmiin içinde -menşei bakımından bir avlu mâhiyyetinde olan- ışıklığın zemninde, içine akan suları toplamaya ve sevk etmeye mahsûs bir havuz bulunmaktadır. Yukarıda temas edildiği veçhile ışıklığın üstünü açık kabul etmek mümkün olamadığı gibi, zemindeki bu havuzların da karları ve yağmur sularını toplamak için yapıldıklarını kabul etmek mantıklı olamaz. Bunlar, hiç şüphesiz, abdest almaya mahsûs su te'sislerini ihtivâ ediyordu. Fakat, elimize hiç bir örnek geçmediği için, burada mevcûd olduğunu kabul ettiğimiz şadırvanın tipini ve biçimini tâyin etmek zordur. Bu su te'sisleri, meselâ Atabey'deki Ertokuş, Konya'daki Karatay ve İnce Minâreli medreselerde görüldüğü gibi, kapalı medreselerde de avluya tekabül eden üstü fenerli ışıklığın zemninde mevcûddur. Bundan dolayı Bursa Ulu Câmiî köksüz ve münferid bir örnek addedilemez. Türk câmiî mimârisindeki plân tipleri ve gelişme seyri tahlil edilirse, Bursa Ulu Câmiindeki şadırvanın Selçuklu câmiilerindeki su te'sislerine bağlamak gerektiği ortaya çıkar. Yeşil Câmi ve Hudâvendigâr gibi diğer bâzı Bursa yapılarında da aynı mahâlde, esas fonksiyonunu kaybetmiş birer hâtıra olarak, küçük birer havuz yenilenmek sûretiyle günümüze kadar gelmiştir.

13 A. Gabriel, *a.e.*, 45. s., 30. şek.

14 M. Akok, *a.m.*, 11. s., 2. pl.

miştir.¹⁵ Kanaatimizece, damın onarımı sırasında kaldırılan toprak tabakasının altında rastlanan taş döşeme hatâlı olarak kıymetlendirilmiştir. Burada, ne rölövede gösterildiği gibi kırma çatı bir damın, ne de -bu rölöve ile alâkası olmayan tâmirde yapıldığı gibi- satıhta bütün hacmi ile beliren tonozların kesme taşla kaplanması (3,5. res.) bahis mevzâu olabilir.¹⁶ Toprağı kaldırma sırasında çekilen resimler tedkik edildiğinde tonoz sırtlarının toprakla kaplandığı, iki tonoz arasındaki çukuru meydâna getiren tonoz yanlarının ise moloz olarak bırakıldığı görülmektedir (6-7. res.). Bu resimlerde, tonoz sırtlarının hemen aşağısında, boydan boya uzanan birer yarık bulunduğu dikkati çekmektedir. Tonoz araları bu yarıklar hizâsında sal döşeme ile kaplanmış; salları dar kenarları, bir yuva vazifesi gören bu yarıklara yerleştirilmiş ve bilâhire üstü kireç harçlı bir sıva tabakası ile örtülmüştür (8. şek.). Böylece, kemer ve ayakların üzerindeki yük azaltıldığı gibi, kar ve yağmur sularının tonoz aralarında toplanmasını te'min eden hafif bir ondülâsyon ve bu suları çörtlenlere sevk eden kanallar meydâna getirilmiş olmaktadır. Kayseri'de, Kölük Câmiinde de bu tip bir dam örtüsü mevcûddur (8-9. res.).

Câmiin zemini, 6 numaralı notta metnini verdiğimiz vesîkadan da anlaşılacağı üzere, sal döşeli idi.

Harâm, aydınlık fenerindeki pencereler ile duvarların yukarı kısımlarında bulunan mazgal biçimindeki pencerelerden ışık almaktadır. Doğu ve kuzey cebbelerindeki alt pencereler geç devirlerde açılmışlardır (2. şek.).

Câmiin duvarları, dıştan, dört veya çok köşeli istinâd kuleleri ile takviye edilmiştir (2-4. şek., 1. res.). Böylece, masif duvarların yeknesaklığı da giderilmiş olmaktadır. Bu vaz'iyet Hunad Câmi için bir husûsiyyet teşkil etmektedir. Medresede korkuluk bakıyeleri bulunmasına dayanılarak, câmi duvarlarının da üst kenarlarında mazgal siperine benzeyen korkulukların sıralandığı ileri sürülmektedir.¹⁷ Câmide hiç

15 Maalesef hem Vakıflar Genel Müdürlüğünün, hem de Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünün arşivlerinde bu taş kaplamayı gösteren -ve hattâ tâmirle ilgili- herhangi bir fotoğrafa rastlayamadık. Y.Mimar Dr. Yılmaz Önge'nin ta'mir sırasında çektiği ve bize lûtfettiği fotoğraflar dam örtüsü ve taş kaplama meselesinin aydınlanmasında çok faydalı olmuştur.

16 Tâmirde tonozların dış satırları eteklerine kadar mukavves taş kaplama olarak yenilenmiştir (3,5. res.). M. Akok ise, ta'mirden sonra neşrettiği rölövede damı taş kaplama kırma çatı şeklinde göstermektedir (*a.e.*, 24. s., 2. pl.).

17 A. Gabriel, *a.e.*, 45-46 ve 49. s., 25. şek.; M. Akok, *a.m.*, 7. s., 2. pl.

bir iz bulunmamasına rağmen bu görüşe katılıyoruz. Mazgal siperine benzeyen bu korkulukların mevcûdiyyeti, duvarların dışındaki kulelerin uyandırdığı imajı tamamlayacağı gibi, câmiin medrese ile teşkil ettiği kompozisyonun bütünlüğü bakımından da zarûridir (3. şek.).

Câmiin iki taçkapısından biri doğuda, diğeri batıdadır. Bu kapılar ışıklığa açılmadıkları gibi, aynı mihver üzerinde de değillerdir (2., 5. şek.). Sokağa açılan doğudaki kapı güneyden dördüncü sahnın, buna mukabil batıda, çarşıya açılan cümle kapısı ise güneyden sekizinci sahnın hizâsında bulunmaktadır. Bu büyüklükteki bir câmiin kuzey cebhesinde olması gereken asıl cümle kapısı, ışıklığın kuzey tarafında ve tam kible mihverî üzerinde bir ayak sırasının bulunuşundan da anlaşılacağı üzere (2., 4. şek.), yapılmamıştır. Kuzey duvarında, câmi ile medresenin birbirine bağlandığı köşede açılmış olan küçük kapı muahhardır. Doğudaki kapının ortadan daha güneye alınması, bugün hiç bir iz kalmamış olmasına rağmen, harîmin güney-doğu köşesinde, sultâna mahsûs ahşab bir mahfelin mevcûd olduğunu düşündürmektedir. Kuzey cebhesinde bir taçkapının bulunmayışı ile batıdaki taçkapının yeri, mi'mârın, çevrede bulunan daha eski yapılara uymak mecbûriyeti karşısında, kapıların an'anevî ve tabîi tanziminden ayrılmak zorunda kaldığını göstermektedir. Kuzey cebhesinde cümle kapısının bulunmayışı, medresenin bu cebheyi ana yoldan tamamen tecrid etmiş olması ile îzâh edilebilir. Batıdaki taçkapının yeri ise, çapraz olarak bu cebhenin önünü kapatan hamama göre ayarlanmış olmalıdır. Bu durum, manzûmenin kronolojisini tesbît bakımından mühimdir.

Câmiin kuzey-batı köşesi, bugüne kadar üzerinde durulmamış olan birtakım mes'elelerin girift olduğu yerdir:

Bu kısmın üzeri aslında örtülü mü, yoksa açık mı idi? Örtülü idi ise, bu örtü sonradan hangi sebeple kaldırılmıştır? Açık idi ise, niçin açık bırakılmıştır? Türbenin vaz'iyetindeki gayr-i tabîilik neden ileri gelmektedir? Medrese duvarı üzerinde, türbenin iki yanında bulunan yapı bakıyyesi (5, 9. şek.) nedir?

Başlıcalarını saydığımız bu mes'elelerin hâlli, sıkı sıkıya, yekdiğeri ile alâkâlıdır. Bunların herbiri hakkında, mevcûd durumu inceleyerek ileri süreceğimiz faraziyyelerin karşılıklı olarak birbirini desteklemesi ve tamamlaması ile yukarıdaki sualleri cevabladırmanın mümkün olacağı kanaatindeyiz.

Batıdaki taçkapının iç yüzünün kuzey tarafında, bugünkü yüksek kemerin duvara bağlandığı yerin altında, alçak bir kemere âit bir üzengi bulunmaktadır (10. res., 10. şek.). Bu üzeninin seviyesi, vaktiyle taşıdığı kemerin, câmiin yan sahnularını örten enlemesine tonozların bir-birine açıldığı kemerlerle aynı olduğunu; binâenaleyh taçkapının açıldığı tonozun da aslında doğu-batı istikametinde uzandığını (3-4. şek.); hâlen bu kısmı örtmekte olan kuzey-güney istikametindeki üç tonozun ise (5. şek.) sonradan yapıldığını ortaya koymaktadır. Bu ta'dili zarurî kılan iki sebep düşünülebilir: İlk tonoz, câmiin kuzey-batı köşesi sonradan üstü açılarak bir avlu hâline getirilirken statik mülâhazaları ile sökülmiş; veya, bu sâha başlangıçta bir avlu olarak açık bırakılmış, dolayısı ile kuzey yamı destekten mahrum kalmış olduğu için -kemerlerin alçak ve üstteki duvarın yüksek yapılmış bulunmasına rağmen- yıkılmış ve yerine kuzey-güney istikametinde üç küçük tonoz yapılmış olmalıdır. Aşağıda, avlunun aslı vaziyetini tesbit ettiğimiz zaman, bu ihtimâllerden biri bertaraf edilmiş olacaktır.

Bahsettiğimiz eski üzeninin bir parçasının üzerinde bulunduğu bir blokun avlunun batı tarafını kapatan duvarın örgüsüne dâhil olması ve bu örgünün içte taçkapıya bağlandığı yerde dilâtasyon bulunmaması, bu duvarın da, bâzı ta'mir ve ta'dillere mâruz kalmış olmakla berâber, câmi ile birlikte yapıldığını göstermektedir. Yalnız, bu duvardaki hâcet penceresinin, avluya bakan yüzündeki alıştırılardan (11.res.) ve iki yüzdeki derzlerin birbirini tutmaması sebebi ile dış yüzde kaplamanın kesilmiş olmasından (12. res.) anlaşılacağı üzere, sonradan ve içeriden dışarıya doğru açılmış olduğuna dikkati çekmek lâzımdır.

Câmiin kuzey-batı köşesinin, aslında örtülü olduğu halde, sonradan açılmasına¹⁸ Mâh-peri Hâtûnun türbesine yer bulmak mecbûriyyetinden başka bir sebep gösterilemez. Fakat bu sebep de tatmîn edici olmaktan uzaktır. Zira bu kısım bu maksatla avluya tahvîl edilmiş olsaydı, türbe eğri bir geçitle ve an'anevî taçkapıdan vazgeçilmek sûretiyle, zorlanarak (9 ve 11. şek.) medreseye bağlanmazdı. Türbe medreseye açılacak olduktan sonra, medrese odalarından birini bu maksad için kullanmak ve bu mahalli dışarıdan kısa bir gövde ve külâh ile belirtmek, dolayısı ile câmii bozmamak daha mâkul olurdu. Kaldı ki, avlu aslında örtülü olsa idi,

18 A. Gabriel, *Monuments ...*, I, 41. s.; S. Kemal Yetkin, *İslâm Mimarisi*, 3. baskı, 124. s. ve *Türk Mimarisi*, 73. s.; M. Akok, *a.m.*, 10. s.; O. Aslanapa, *Turkish Art and Architecture*, 113. s. ve *Türk Sanatı*, II, 52. s.

asli hâllerini muhâfaza etmiş bulunan batıdaki duvar ile kuzeydeki medrese duvarında, kaldırılmış bir tonozun izleri görülmek icâb ederdi. Bütün bu mülâhazalarla, bu avlunun sonradan açılmadığı, câmi ile berâber plânlandığı netîcesine varıyoruz. Bu netîce ile birlikte, avlu ile harîm arasında, doğu-batı istikametinde uzanan tonozun da, kuzey yanı desteksiz bulunduğu için yıkıldığı ve bu sebeble istikametinin değış-tirildiği ortaya çıkmaktadır.

Avlunun asli olduğunu tesbât etmekle berâber, Mâh-peri Hâtûn Türbesinin medreseye bağlanmasındaki gayr-i tabîlik dolayısı ile, bu mahâllin bu türbe için ayrılmış bulunduğunu kabûl edemiyoruz.

Ohâlde, mi'mârı, burada üstü açık bir avlu bırakmaya zorlayan başka sebebler aramak lâzım gelmektedir. Aynı sebebler, buraya sonradan yapılan Mâh-peri Hâtûn Türbesinin de medreseye bağlanmasını icâb ettirmiş ve türbenin vaz'iyetindeki anomali bu yüzden meydana gelmiştir.

Şimdi, bütün mes'elelerin düğümlendiği noktaya gelmiş bulunuyoruz: Avlu, sonradan açılmadığına ve câmi yapılırken de Mâh-peri Hâtûnün türbesi için ayrılmadığına göre, başta plânın bozulması olmak üzere, birtakım mahzûrlar¹⁹ bahâsına, hangi zarûretle yapılmıştır?

Mâh-peri Hâtûn Türbesini medreseye bağlayan geçidin iki tarafında, medrese duvarından çıkıntı teşkil eden bir yapı bakıyesinin bulunduğu (13-14. res., 9 ve 11. şek.) yukarıda işâret etmiştik. Bu bakıyeye âit taşların kuyruklarının medrese duvarına gömülmüş ve medrese

19 Avlunun açık kemerlerle harîme bağlanması, şüphesiz, iklim şartları bakımından mahzûrludur. Buna rağmen Malatya Ulu Câmiî (A. Gabriel, *Voyages Archeologiques dans la Turquie Orientale*, I, 268, 275. s., 197, 200. şek.; M. Oluş Arık, *Malatya Ulu Câmiinin Asli Plânı ve Tarihi Hakkında*, Vakıflar Dergisi, VIII, 141-145. s., 1-2. şek.), Kayseri'deki Hacı Kılıç Câmiî (Gönül Öney, *Kayseri Hacı Kılıç Câmiî ve Medresesi*, Belleten, XXX, 119. sayı, 378-379. s., 1. şek.) gibi bâzi binâlarda harîm geniş açıklıklarla doğrudan doğruya avluya bağlanmaktadır. Kaldı ki, Hunad Câmiinde kemerlerin açık yapılması kaçınılmaz bir zarûret olmuştur. Çünkü, avlunun batısın kaptan duvar, yukarıda izâh ettiğimiz üzere, câmiî ile berâber yapılmıştır. Eğer avlu ile harîm arasındaki kemerler dolu olsaydı, avlu dört taraftan sağır ve yüksek duvarlarla çevrilmiş olurdu. Bu kısma batıdan bir kapı açılmış olması, burasının kuytu bir yer olmasının ârzü edilmeyişi ile izâh edilebilir (6. notun son kısmına bakınız). Kemerlerin açık yapılmasının doğurduğu mahzûrlar kendisini kuvvetle hissettirmiş (bk: 6. not) ve zaman zaman bunun için tedbîrlere alınmaya çalışılmıştır. A. Gabriel'in plânında (*Monuments Turcs d'Anatolie*, I, 43. s., 20. şek.) görülen muhdes duvarlar Ch. Texier'nin plânında (makalemizde 7. şek.) işâret edilmediğine göre, bu seyyahın Kayseri'yi ziyâretinden sonra yapılmış olmalıdır.

duvarı ile bu bakıyyenin her iki yanda dilâtasyon meydâna getirmiş olması, burada, medrese yapılırken muhâfaza edilmiş bulunan eski bir yapının mevcûdiyyetine delâlet etmektedir. Bakıyye üzerinde el'an görülebilen izler dikkatle kıymetlendirildiği takdirde,²⁰ bu yapının formunu ve eb'âdını, bunların yardımı ile de mâhiyyetini tesbît etmek mümkün olmaktadır.

Medrese duvarında, türbenin iki yanında görülen iki dilâtasyon arasındaki mesâfe 6.45 m. dir. Binânın diğer kenarlarının da, takribî olarak, aynı uzunlukta olduğu kabûl edilebilir. Bakıyyenin doğu kenarındaki muntazam çıkıntıya göre (13. res., 9. şek.), bu eski yapının duvar kalınlığı 0.47 m. dir. Yine aynı tarafta, üstte bulunan ve iç köşenin iki tarafından mukavves olarak dönen tonoz başlangıç taşları, iç örtünün değıirmi tonoz; kenarın üst köşesinde, eteğe âit olduğu anlaşılan profilli bir taş parçası da (13. res.), dış örtünün dört köşeli bir çeşit yıldız külâh olduğunu düşündürmektedir (12. şek.). Dıştaki bu profilli silme kotunun içteki tonozun üzengi kotuna yakın olması ve silmenin meyli, hem tonozun, hem de külâhın çok basık olduğunu ortaya koymaktadır. Silmenin meyli, aynı zamanda, binânın yüksekliğinin medrese duvarı ile hemen hemen aynı seviyede bulunduğunu da tesbite imkân vermektedir. Duvar kalınlığı ve örtü sistemi ile bu yapının gayr-i İslâmî olduğuna hükmetmek gerekir.²¹

20 Bu izlerin kıymetlendirilmesi husûsunda kendileri ile fikir teâtisinde bulunduğum ve bilhassa bâzı teknik mes'elelerin hâllinde görüşlerinden geniş ölçüde istifade ettiğim Y. Mimâr Dr. Yılmaz Önge, Y. Mimâr Orhan Cezmi Tuncer ve Y. Mimâr Ekrem Hakkı Ayverdi Beyefendilere şükrânlarımı sunarım.

Esaslarını tesbît ettiğim restitüsyon projeleri Y. Mimâr Dr. Yılmaz Önge tarafından çizilmiştir. Ayrıca Y. Mimâr Orhan Cezmi Tuncer de, görüşmelerimizde vardığımız neticelere göre, eski yapının perspektif olarak takribî bir restitüsyonunu Mâh-peri Hâtûn Türbesi'nin ve çevresinin perspektif görünüşü ile ufki makta'mı çizmiştir. Kendilerinin bu lütuflarını da şükrânla kaydedirim.

21 Karaman'da, XVII-XVIII. asırlarda yapıldığı tahmîn edilen ve hâlen hapishâne olarak kullanılan Ermeni kilisesinin (S. Eyice, *Karadağ (Binbirkilise) ve Karaman Çevresinde Arkeolojik İncelemeler*, İstanbul 1971, 159. s.) güney-doğu köşesinde, "vaftiz hücresi" olduğu söylenen aynı tipte bir yapı mevcûddur (İ. H. Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Karaman Tarihi Ermenek ve Mut Âbideleri*, İstanbul 1967, 582. s.). Karaman Belediye Reisi Y. Müh. Özcan Genç Beyefendinin bize bildirdiğine göre, Kiliseden bir kapı ile girilen bu binânın eb'âdı 4×4 m., duvar kalınlığı 0.60 m. dir. İçten çapraz tonozla örtülüdür ve mahzen katı yoktur. Lütfettikleri bu bilgilerden dolayı kendilerine teşekkür ederim. Mevzûumuz olan Hunad Medresesine bitişik gayr-i İslâmî yapının da aslında bir vaftiz hücresi olması çok muhtemeldir.

Bakıyyenin doğu tarafında görülen kemer şeklindeki iz (13. res., II. şek.), eskiden burada bir tonozun bulunduğuna işaret etmektedir. Bu tonoz, medrese yapılırken muhâfaza edilmiş olan küçük binâyı, vaktiyle güneyinde bulunan bir mekâna bağlamakta idi. Bu mekân, muhtemelen, medresenin inşâ edileceği sâhayı kısmen işgal etmekte olan ve fonksiyonunu kaybettiği, dolayısı ile bakımsız kaldığı için kaldırılan gayr-i İslâmî bir yapının bünyesine dâhil bulunuyordu. Bahis mevzûu ettiğimiz tonoz, küçük yapının tam mihverinde değildir. Medrese yapılırken, odaların yüksekliğine göre basık kalan tonozu kaldırmak zarûreti hâsıl olmuş; tonoz kaldırılırken de, küçük yapının içine kemer olarak akseden kısmı –duvar ince olduğu için– tabîi olarak kalkmış ve buraya medreseden girişi te'mîn maksadı ile bir kapı yapılmış olmalıdır. Bugün görülen kemer şeklindeki iz, eski tonoz kemerinin dış kenarına rastlayan duvar taşlarının kemer kavsine göre kesilerek örülmüş ve tonoz yıkıldıktan sonra yapılan kapı ile kavisli taşların arasında kalan kısmın da alıştırma sûretiyle doldurulmuş olmasından meydâna gelmiştir.

Üzerinde durduğumuz gayr-i İslâmî küçük binânın, surf medrese duvarının dışına rastlamasından dolayı yıkılmayarak muhâfaza edildiğini söyleyemeyiz. Çünkü bu yapı medrese ile irtibâtlandırılmıştır. Bu husûs, bu yapıya medresenin inşâsından önce İslâmî bir hüviyyet verildiğini, yâni, burasının mânevî mertebesi olan bir müslimânın türbesi hâline getirilmiş bulunduğunu göstermektedir.²² Nitekim bu küçük

22 Ch. Texier, câmiin XIV. asrın ortalarında, Hacı Bayram'ın arkadaşı ve bir tarikatın kurucusu olan Hoven adlı bir dervişin hâtırasına yaptırıldığını yazmaktadır (*Description de l'Asie Mineure, II*, 58. s.). Aynı kayda, biraz farklı olarak, H.F.Tozer'de de tesâdüf etmekteyiz (*Turkish Armenia and Eastern Asia Minor*, 110 ve 112. s.). Tozer, ayrıca, türbenin de, mahallî olarak Hwant telâffüz edilen Hoven adlı dervişe âid olduğunu belirtmiştir. Devrimizin san'at târihçileri, Hunad Hâtûn'un hüviyyetinin kat'i olarak bilinmesi karşısında, bu seyyâhların nakillerini üzerinde durmaya dahi lâyık görmemişlerdir. Ancak, biz bu rivâyette, asırlar boyunca nesillerden nesillere intikâli sırasında değişerek tanınmayacak hâle gelmiş bir hakikâtin izlerinin mevcûd olduğunu düşünüyoruz. Medrese ve bilâhire câmi yapılırken muhâfaza edilmiş bulunan gayr-i İslâmî küçük yapının, ancak İslâmî bir hüviyyet kazanmış, yâni, mânevî mertebesi olan bir müslimânın türbesi hâline getirilmiş olması dolayısı ile muhâfaza edilmiş olabileceğine yukarıda işaret etmiştik. Bu türbe yıkıldıktan ve yerine Hunad Hâtûn'un türbesi yapıldıktan sonra, zamanla, ilk türbede medfûn bulunan dervişle Hunad lâkabı arasında bir bağ teessüs etmiş ve hakikât bahis mevzûu ettiğimiz rivâyete tahavvül etmiş olmalıdır. Erzurum'daki Hâtûniye Medresesi ile alakalı böyle bir rivâyeti de bir makalemizde tahlil etmiştik (*Erzurum'daki Hatuniye Medresesinin Tarihi ve Bânisi Hakkında Mülâhazalar*, Selçuklu Araştırmaları Dergisi, III, 1971, 217-218. s.).

binâ, İslâmî hüviyetti ile, câmi yapılırken de, plânı bozmak bahâsına, yerinde bırakılmış ve bulunduğu sâha açık kemerlerle harîme bağlanan bir avlu hâlinde câmiin plânına idhâl edilmiştir (3-4. şek.).

Avlu ile harîm arasında kalan doğu-batı istikametindeki tonozun, kuzey yanı desteksiz kaldığı için yıkıldığına ve yenilenirken de istikametinin değiştirildiğine yukarıda işaret etmiştik. Bu hâdisenin ne zaman vuku bulduğunu bilemiyoruz. Ancak, bu hâdise ile Mâh-peri Hâtûn Türbesinin yapılışı arasında bir alâkanın bulunduğunu düşünüyörüz. Tonozun yıkılırken, gövdesi de, örtüsü de esâsen zayıf olan gayr-i İslâmî menşe'li küçük binâyı da ağır hasâra uğrattığı muhakkaktır. Manzûmenin tertibinden de anlaşılacağı üzere, Mâh-peri Hâtûn'un türbesi için civârda yer bulmak güçtü. Bu avluda ise hasâra uğramış, belki de yıkılmış bir türbe bulunuyordu. Bu müsâit zemînde, eski türbedeki kabri de içine almak üzere, onun mahzen katı veya temelleri üzerine yeni türbenin inşâ edilmiş olması bize çok mâkul görünmektedir. Yeni türbenin zorlanarak medreseye bağlanması, hem sâhanın mi'mârın serbestisini tahdîd etmesi, hem de eski yapının bakıyyesinden faydalanmak arzûsu ile izâh edilebilir. Bu sebeble serbest cebhelerden birine taçkapı yapılamadığı için, bu taçkapıya çıkılacak merdivenlere de ihtiyaç kalmamıştır. Bu durum, mi'mârı, buradaki nev'i şahsına mahsûs mukarnaslı kaideyi yapmaya sevketmiştir. Mevzûumuzun sınırlarını aşmamak için türbenin tafsilâtına girmiyoruz.

Batıdaki taçkapının güney yanına eklenmiş olan minâre 1139/1726 da yapılmıştır.²³ Daha önceleri ezan muhtemelen damdan okunuyordu. Dama, harîmin doğu duvarının içinde bulunan bir merdivenle çıkılmaktadır.

Câmiin içi ve dışı çok sâdedir. Tezyînât mihrâbla minber ve taçkapılarda toplanmıştır. Mihrâb değişik bir kompozisyon gösterir (15. res.). İki düz bordür arasında yer alan hendesî bir ağ ile çerçevesiz köşeli mihrâb hücrelerinin içinde istiridye kabuğu biçiminde dilimlerle nihâyetlenen ince-uzun üç küçük niş bulunmaktadır. Bu kısım kûfi yazıyı andıran hendesî geçmelerden müteşekkîl bir şeritle üstteki mu-

Burada bir husûsu da hatırlatmakta fayda mülâhaza ediyoruz: İstanbul'daki Ayasofya'nın Vaftizhânesi fetihten sonra fonksiyonunu kaybettiği için boş olarak durmakta iken, I. Sultan Mustafa (1617-1623) buraya gömülmüş ve böylece Vaftizhâne bir türde hâline getirilmiştir (F. Dirimtekin, *Ayasofya Bapısteri*, Türk Arkeoloji Dergisi, XII-2. sayı (1963), 1965, 54. s.).

23 (6) numaralı nota bakınız.

karnas sıralarından ayrılmaktadır. Üzeri yine hendesî örgülerle süslü olan mihrâb kemeri akant başlıklı, burmalı birer sütünceye dayanmaktadır.

Kündekârî taklîdi olarak yapılan ahşab minberin yüzleri çıtalarla teşkil edilen hendesî şebekelerle kaplanmıştır (16. res.). İnci dizileri ile çerçevelenen poligonal parçaların içleri ince ve kesif rûmî ağları ile süslenmiştir. Pervazlardaki yazılar Sûre ve Âyetlerdir.²⁴ Bu güzel minber, maalesef, üzerine yeşil yağlı boya sürülmek ve her iki yüzünün ortasından dikdörtgen biçiminde birer parça kesilip çıkarılmak sûretiyle bozulmuştur.

Taçkapıların her ikisinin de giriş kısımlarının yanları mihrâbiyeli, üstleri mukarnashdır (17-18. res.). Önyüzleri değişik yıldız kompozisyonları ile çerçevelenmiştir. Batıdaki kapı daha büyük ve tezyinât bakımından daha zengindir.²⁵ Her iki kapının da yukarı kısımlarında mermer üzerine sülüsle yazılmış birer kitâbe bulunmaktadır.

Batı kapısının üstündeki üç satırlık kitâbe şudur²⁶ (19. res.):

(۱) امر بعمارة هذ الجامع المبارك فى ايام السلطان الاعظم غياث الدنيا
والدين أبو الفتح كيخسرو بن كيقباد
(۲) الملكة الكبيرة العالمة الزاهدة صفوة الدنيا والدين فاتحت الخيرات ولده
ادام الله ظلال

(۳) جلالها و ضاعف اقتدارها فى شوال سنة خمسة و ثلثين و ستمائة

Doğu kapısının üstündeki üç satırlık kitâbe şudur²⁷ (20. res.):

(۱) امرت بعمارة هذ المسجد المبارك فى ايام السلطان الأعظم غياث الدنياو

24 Zeki Oral, *Anadolu'da San'at Değeri Olan Ahşap Minberler. Kitabeleri ve Tarihçeleri*, Vakıflar Dergisi, V, 1962, 41-42. s.

25 Taçkapıların tezyinâtı hakkında teferruâtlı bilgi için bk: Semra Ögel, *Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı*, 33-35. s.

26 Halil Edhem, *a.e.*, 64-65. s.

27 *a.e.*, 65. s.

(2) الدين ابو الفتح كيخسرو بن كيقباد الملكة الكبيرة صفوة الدنيا
والدين ماه برى

(3) خاتون ادام الله ظلال جلالها فى سنة خمس و ثلاثين و ستمائة

Her iki kitâbe de câmiin yapılmasının emredildiği seneyi bildirmekle berâber, batı kapısındaki kitâbe ayrıca senenin ayını; doğu kapısındaki kitâbe ise bâniyenin adını ihtiva etmektedir.

Manzûmeyi teşkil eden yapılar içinde yalnız câmi kitâbelidir. Câmiddeki 635/1238 târihi, şüphesiz, manzûmenin diğer unsurlarına teşmil edilemez. Ancak, câmi ile bağlantılarını ve vaziyet plânını inceleyerek medresenin ve hamaman târihlerini takribî olarak tesbît edebiliriz:

Câmi ile medrese arasındaki müşterek duvar hem câmiin kuzey duvarının, hem de medresenin güney duvarının bir parçasını teşkil etmektedir (2,3,5. şek.). Bu müşterek duvar, devâmı olduğu câmiin kuzey duvarının müstakil kısmından daha ince, buna mukabil, aynı şekilde devâmı olduğu medresenin güney duvarının müstakil kısmı ile aynı kabnlıktadır. Bu husûs, iki yapı arasında kalan ve onları birleştiren bu duvarın aslında medreseye âit olduğunu; dolayısı ile, câmiin medreseye eklenmiş bulunduğunu göstermektedir.²⁸ Nitekim, bu müşterek duvar ile câmi duvarlarının birleştiği köşelerde mevcûd olan dilâtasyon da (21-22. res.) bu görüşü te'yîd etmektedir. Câmiin cümle kapısının kuzey cebhesinde açılmayışının da, medresenin bu cebheyi batıdaki ana yoldan ve meydândan tecrîd etmiş olması ile izâh edilebileceğine yukarıda işâret etmiştik.

Medresenin câmiden evvel yapılmış olduğu ortaya konulmuş bulunmakla berâber, inşâ târihi tam olarak tesbît edilememektedir. Ancak, Mâh-peri Hâtûn'un ihtidâ etmiş olduğu târih medreseyi belli sınırlar içinde târihlendirmemizi mümkün kılmaktadır. Tesbît ettiğimize göre Mâh-peri Hâtûn İslâmiyeti Şevval 634 - Şevval 635 (Haziran 1237-

²⁸ Aptullah Kuran "Câmi ve medrese duvarlarının iltisak şekli câmiin daha önce yapıldığına işâret eder." demektedir (*Anadolu Medreseleri*, 72. s.), fakat bu iltisak şekline bu hükme nasıl vardığını izâh etmemektedir. Kendi plânları da dâhil, bütün plânlarda açıkça görüldüğü ve yukarıda izâh edildiği üzere, iltisakı temin eden duvar medreseye âittir. Bundan dolayı A. Kuran'ın görüşüne katılmak imkânını bulamıyoruz.

Haziran 1238) târihleri arasında kabûl etmiştir.²⁹ Yukarıda medresenin câmiden evvel yapıldığını îzâh etmiştik. Böyle bir yapının ancak iki-üç yılda tamamlanabileceğini de dikkate almak lâzımdır. Bu durumda medresenin Mâh-peri Hâtûn'un ihtidâ etmesinden evvel yapılmış olduğu ortaya çıkmaktadır. Bir hristiyânın medrese yaptırması düşünülmiyeceği cihetle, bahis mevzûu medresenin bânisinin Mâh-peri Hâtûn olamayacağı da açıktır. Bu husûs bugüne kadar dikkati çekmemiş, yeni bir mes'ele olarak karşımıza çıkmaktadır. Medresenin kitâbesi ve kaynaklarda herhangi bir kayıd mevcûd olmadığı için bâninin hüviyeti meçhûldür. Bununla beraber, Mâh-peri Hâtûn'un câmiinin ve türbesinin herhangi bir kimse tarafından yaptırılmış olan bir medreseye bağlanması ihtimâlî de zayıftır. Bu sebeble, bu medresenin Alâeddin Keykûbad tarafından 1235 yılı civârında yaptırılmış olabileceğini kuvvetli bir ihtimâl olarak ileri sürebiliriz. Medrese ve câmiin malzeme ve işçilik bakımından arzettiği benzerlik, aralarında uzun bir zaman farkının bulunmadığını, hattâ, muhtemelen aynı ekip tarafından inşâ edildiklerini göstermektedir.

29 I. Alâeddin Keykubâd Kalonoros (Alâiyye) kalesini 1221 de fethetmiş ve şehrin hâkimi Kyr Vart'ın sonradan Mâh-peri Hâtûn adını alan kızı ile evlenmiştir (İbn Bibî, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*. Houtsma neşri *Muhtasar Târih-i Âl-i Selçuk*'dan çev. M. Nuri Gencosman, Ankara 1941, 94-97. s.; Osman Turan, *Les Souverains Seldjoukides et leur sujets non-musulman*, *Studia Islamica*, I, 82. s. ve *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, 337 ve 403-404. s. Müellif bu eserine eklediği "Kronoloji Cedveli"nde ise fethin 1223 de vuku bulduğunu yazmaktadır.). Bir müddet hristiyân olarak kalan Mâh-peri Hâtûn'un ihtidâ ettiği târih bugüne kadar tesbit edilememiştir. Oğlu II. Gıyâseddin Keyhusrev İstanbul Lâtin İmparatoru Baudouin'e gönderdiği bir mektupta anasının hristiyân olduğunu ve babasının sağlığında dinini muhâfaza ettiğini yazmıştır (Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 403 ve 449. s.). Alâeddin Keykubâd 4 Şevval 634/31 Mayıs 1237 de ölmüş; Mâh-peri Hâtûn da Şevval 635/Mayıs-Haziran 1238 de câmiin inşasını emretmiştir. Böylece Mâh-peri Hâtûn'un İslamiyeti bu bir yıl içinde kabul etmiş olduğu ortaya çıkmaktadır.

Alâeddin Keykubâd Şam seferine çıkmak üzere Kayseri'de bulunduğu sırada büyük oğlu Gıyâseddin Keyhusrev'i tekrar Erzincan Meliki, ikinci zevcesi Melike-i Âdiliyye'den doğan küçük oğlu İzzeddin Kılıç Arslan'ı da veliahd ta'yin etmiş ve bütün devlet büyüklerini ona yeminle biat ettirmişti (İbn Bibî, *a.e.*, 186. s.; Osman Turan, *a.e.*, 389 ve 404-405. s.). Bu ta'yinlerden sonra sultanın zehirlenip ölmesi üzerine, bâzi emirlerin muhâlefetine rağmen, Sadeddin Köpek'in entrikaları ile Gıyâseddin Keyhusrev tahta çıkarılmıştır (İbn Bibî, *a.e.*, 188-189. s.; Osman Turan, *a.e.*, 404-405. s.). Alâeddin Keykubâd ile onaltı yıl süren evliliği devâmınca hristiyân kalmış olan Mâh-peri Hâtûn'un ancak onun ölümünden sonra ihtidâ etmesi, herhâlde bir takım mühim sebeblere dayanmak lâzım gelir. Bu hâdise, kanaatimizce, Gıyâseddin Keyhusrev'in tahta çıkarılması sırasında, anasının hristiyân olması dolayısı ile doğması muhtemel bir muhâlefeti önlemek maksadı ile îzâh olunabilir.

Hamam, doğudaki erkeklere, batıdaki kadınlara âit olmak üzere iki kısımdan mürekkebirdir.³⁰ İki kısmın ayrı zamanlarda inşâ edilmiş olduğu tertibinden anlaşılmaktadır. Bunların, târihleri kat'î olarak tesbît edilememekle berâber, kronoloji bakımından, birbirlerine ve manzûmenin diğer yapılarına nisbetleri hakkında bâzı fikirler ileri sürmek mümkündür.

Hamamın erkekler kısmının, önce yapılmış olmasını tabîi bulmaktayız. Kadınlara mahsûs hamamın kuzey cebhesinin, erkekler hamamının sonradan kesilmiş bulunan ön kısmına göre ayârlanmış olması da kadınlar hamamının bilâhîre inşâ edilmiş olduğuna bir karîne teşkil etmektedir.

Câmiin batıdaki taçkapisının son haddine kadar cebhenin kuzey yanına alınması, hamamın doğu kısmının câmiden evvel yapılmış ve câmi plânlanırken bu vaz'iyete uyulmak mecbûriyyetinde kalmış olması ile îzâh edilebilir (2-3. şek.). 1969 da hamamın külhân kısmında yapılan hafriyatta, külhân temelinin güney-doğu köşesinin câmiin temel duvarlarının altında kalmış olduğunun tesbît edilmesi³¹ bu husûsda hiç bir tereddüde mahâl bırakmamaktadır (2-4. şek., 23. res.). Hamamın ön kısmı, câmiin meydâna bakan kapisının önünü biraz açmak için kaldırılmış olmalıdır (2-3. şek.).

Vaz'iyet plânının tedkikinden anlaşılacağı üzere, hamam, istikamet bakımından, câmi ile olduğu gibi medrese ile de uyuşmamaktadır. İşgal ettiği yere ve yönüne göre hamam, hiç bir yapı ile birlik ve âhenk teşkil etmesi düşünülmeden, münferid bir binâ olarak yapılmış görünmektedir. Hamamın yönünün Kalenin doğusundaki Yeni Kapı ile Sivas Kapisının açıldığı anayola göre düzenlenmiş olduğu anlaşılmaktadır (1. şek.). Fakat medrese inşâ edilirken, kapisının anayola veya meydâna açılmasından başka, kible istikametini de dikkate almak zarûrî idi. Bundan dolayı bu binâ, cebhesinin anayola veya meydâna bakmasını da temin için, küçük mihverî kible istikametinde olmak üzere yerleştirilmiştir. Böylece, manzûmenin bu iki binâsı arasındaki yön farkı îzâh edildiği gibi, hamamın doğu kısmının medreseden de önce yapılmış olduğu ortaya çıkmaktadır.

30 Erol Yurdakul, *Son Buluntulara Göre Kayseri'deki Hunat Hamamı*, Selçuklu Araştırmaları Dergisi, II (1970), 1971, 142. s. vd., 1. şek.; Yılmaz Önge, *Kayseri Huand (Mahperi Hatun) Külliyesinin Hamamı ve Yeni Bulunan Çini Tezyinatı*, Ünasya, IV, 47. sayı, 1969, 11. s.

31 Erol Yurdakul, *a.m.*, 146 ve 150. s., 1. şek.; Yılmaz Önge, *a.m.*, 3. not.

Hamamın kadınlar (batı) kısmında bulunan çinilerle Kubadâbad çinileri arasında büyük bir benzerlik mevcûddur.³² Her iki yapıdaki çinilerin de aynı ustalar tarafından yapıldığından şüphe edilemez. Bu düşünce ile kadınlar hamamının Kubadâbad sarayından³³ sonra yapılmış olduğuna hükmedebiliriz.

Her iki hamamın da bânisi meçhûlümüzdür. Ancak, Mâh-peri Hâtûn'un, câmiinden başka, bilinen iki eserinden Tokat yakınındaki Pazar'da bulunan Hâtûn Hanı 636/1238-39;³⁴ Yozgat'ın Karamağara nâhiyesindeki Çınçınlı Sultan Hanı ise 637/1239-40³⁵ yılındandır. Bi-

32 Erol Yurdakul, *a.m.*, 151. s.

33 Kubadâbad sarayının târihi kesin olarak ortaya konulamamıştır. Hâfirlerin ileri sürdüğü 1236 târihi (K. Otto Dorn - M. Önder, *Kubad-Abâd Kazıları 1965 Yılı Ön Raporu*, Türk Arkeoloji Dergisi, XIV-1-2, 1965, 237. s.) ilim âleminde de kabul edilmiştir (Meselâ: O. Aslanapa, *Turkish Art and Architecture...*, 163. s. ve *Türk Sanatı*, II, 176-177. s.). Bu târih nereden çıkarılmıştır? Kubadâbad'ın yakınındaki Kürtler Köyü mescidinin Ramazan 633 /Mayıs 1236 târihli kitabesinde, bâni Bedreddin Sutaş Kubadâbad vâlisi olarak kaydedilmiştir (Zeki Oral, *Kubad-Âbâd Nasıl Bulundu?*, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1953, II-III, 175-176. s.). Bir vâli ile idâre edildiğine göre Kubadâbad bu târihten önce kurulmuş bulunuyordu.

Alâeddin Keykubâd, 622/1225 de Erzincan'da Mengücek hükümdarlığını ele alan Dâvûd-Şâh ile bu târihten kısa bir müddet sonra Kayseri'de görüşmüş; Dâvûd-Şâh Erzincan'a dönerken, o da Akdeniz sâhillerine doğru hareket etmiş ve bu yolculuk sırasında Kubadâbad'ın inşasını emretmiştir (Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye ..*, 253-254. s.). Bu emrin 1226 da verilmiş olduğunu kabul edebiliriz. Diğer bir kayıt sarayın kısa bir müddet içinde ikmâl edildiğini bildirmektedir (İbn Bibî, *a.e.*, 135. s.). Nitekim, Alâeddin Keykubâd'ın 1228 de Kubadâbad'a uğrayıp inşaatı tedkik ettiği ve 1230 da Yassı Çimen zaferini müteakip Saltuk ilini ülkesine kattıktan sonra, Kubadâbad'da Halifeden, Eyyûbî hükümdârından gelen elçilerin ve emirlerin tebriklerini kabul ettiği de bilinmektedir (Osman Turan, *a.e.*, 355 ve 374. s.).

Bu durumda artık 1230 yılı bir *terminus ante quem* olmaktadır. Binâenaleyh sarayın 1226-1230 arasında yapıldığı kat'iyetle söyleyebiliriz.

34 İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Kitâbeler*, I, İstanbul 1927, 74-75. s.; A. Gabriel, *Monuments Turcs d'Anatolie*, II, Paris 1934, 115-116. s.; K. Erdmann, *Das anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts*, Berlin 1961, Katalog, 138-139. s.

35 Sonradan Karamağara'daki câmie konulmuş olan 1 Şaban 637/26 Şubat 1240 tarihli kitabenin (K. Erdmann, *a. e.*, 142 s.) de, Çöteli'de bulunan Safer 637/2-30 Eylül 1239 tarihli diğer bir kitabenin (K. Erdmann, *a. e.*, 142-143. s.; M. K. Özergin, *Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları*, Tarih Dergisi, XV. c., 20. sayı, 147. s.) de Çınçınlı Sultan Hanına âid olduğuna kani bulunuyoruz. Buradan Çöteli'deki kitâbe daha evvel tamamlanmış olan kapalı kısmın taç kapısına, Karamağara'daki kitâbe de bir kaç ay farkla ikmâl edilmiş olan avlulu kısmın taç kapısına âid olmalıdır. Burada mevzuumuzu doğrudan doğruya alâkadar etmeyen bir meseleyi münâkaşa etmeyi zâid addediyoruz. Ancak şunu kaydedelim ki, Çöteli'de bulunan kitâbe başka bir kervansaraya âid ise, bu, bizim görüşümüzü teyid eden yeni bir misâl olur.

Biz, burada, Mâh-peri Hâtûn tarafından yaptırıldığı kat'î olarak bilinen ve târihleri de belli olan iki kervansarayın zikrettik. Çekerek Suyu Hanı (K. Erdmann, *a. e.*, 57. s.; M. K. Özergin, *a. m.*), Tahtoba Hanı (K. Erdmann, *a. e.*, 58. s.; M. K. Özergin, *a. m.*, 163. s.), İbibe Hanı (K. Erdmann, *a. e.*, 192. s.), Ezine Pazar Hanı (K. Erdmann, *a. e.*, 160. s.; M. K. Özergin, *a. m.*, 150. s.) gibi eserler de Mâhperi Hâtûn'a atfedilmektedir. Fakat bunların hepsinin Gıyâseddin Keyhusrev zamanında yaptırılmış oldukları da ileri sürülmektedir. Bu görüşler de ayrıca bizi desteklemektedir.

linenlere göre hüküm vermek lâzım gelirse, Mâh-peri Hâtûn, Alâeddin Keykubâd'ın zamanında tek eser yaptırmamıştır. Kitâbeli olan üç eseri de oğlu II. Gıyâseddin Keyhusrev'in tahta çıkışından ve kendisinin de İslâmiyeti kabûlünden sonra inşâ edilmiştir. Yukarıda, hamamın doğu kısmının câmiden hattâ medreseden de evvel yaptırılmış olduğunu izâh etmiştik. Bu sebeble bu binânın Mâh-peri Hâtûn'un eseri olması ihtimâlini vârid görmüyoruz. Doğudaki hamama sonradan eklenmiş olan kadınlar kısmının ise, bilhassa çinileri ile Kubadâbâd çinileri arasındaki benzerlik dolayısı ile, Mâh-peri Hâtûn tarafından ve câmi ile birlikte yaptırılmış olması bize en galip ihtimâl olarak görünmektedir.

Manzûmenin son yapısı olan türbe de (2, 9-10. şek. ve 24-28. res.) kitâbesizdir. Mâh-peri Hâtûn'un sandûkasındaki kitâbede, ölüm târihi kayıtlı olmamakla berâber, "*Vâlidetü'l-Sultânî'l-merhûm Gıyâsü'd-Dünyâ ve'd-Dîn Keyhusrev bin Keykubâd*"³⁶ olarak anılması, kendisinin oğlu II. Gıyâseddin Keyhusrev'in ölümünde³⁷ hayatta olduğunu ifâde etmektedir. Emîr Karatay'ın ölümünden (28 Ramazan 652/10 Kasım 1254)³⁸ sonraki hâdiseler sırasında İbn Bibî'nin "*Sultan Gıyâseddin'in annesi*"nden bahsetmesi,³⁹ Mâh-peri Hâtûn'un 1254 yılı sonlarında da hayatta olduğunu göstermektedir. Üslûp husûsiyyetlerine göre, türbenin bu târihten sonra yapılmış olduğu muhakkaktır. Zengin mukarnaslı yüksek bir oturmağlı bulunması, gövdenin dış yüzlerinin tezyîn edilmiş ve kornişteki mukarnas sıralarının artmış olması, Döner Kümbed (1285 civârı)⁴⁰ ile arada bir bağ teşkil etmekle berâber, tezyînatın kemerlerle köşeliklere ve sütüncelere inhisâr etmesi ve hemen hemen tamamen hendesî oluşu, rûminin yalnız küçük pencerelerin kemerlerinde kullanılması Mâh-peri Hâtûn Türbesinin daha eski olduğunu göstermektedir. Bütün bu mülâhazalarla bu türbenin 1260-1270 yılları arasında yapılmış olduğunu kabûl ediyoruz.

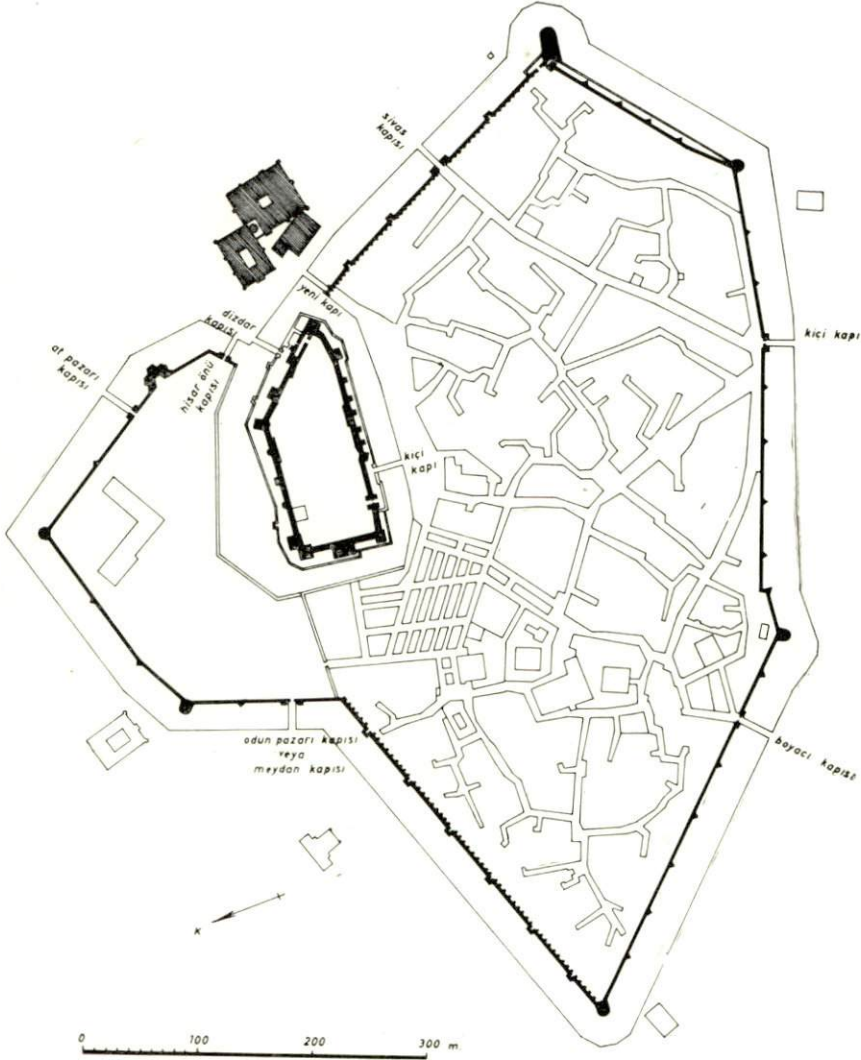
36 Halil Edhem, *a.e.*, 68. s.

37 "*Muntasf-ı mâh-ı receb senet-i selâse ve erbaine ve sitemiye*"/6 Aralık 1245 (*Târih-i Âl-i Selçuk der Anadolu*, F. Nafiz Uzluk neşri, Tıpkı basım, İstanbul 1369; 50. s.).

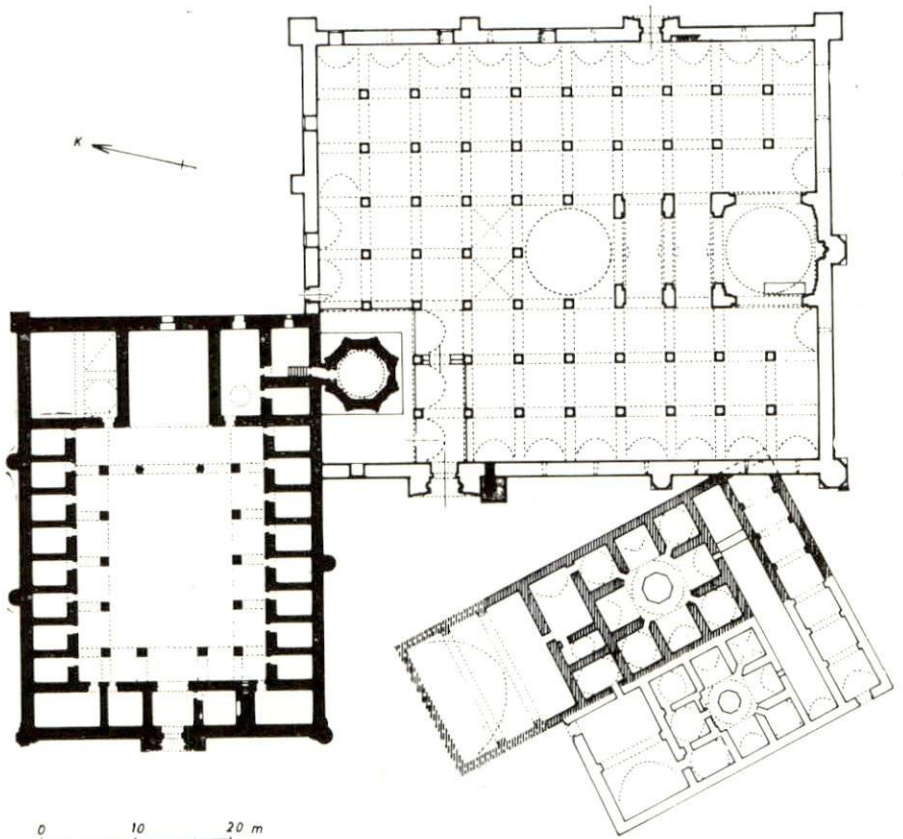
38 *a.e.*, 52. s.

39 İbn Bibî, *a.e.*, 249. s.

40 Halûk Karamağaralı, *Erzurum'daki Hatuniye Medresesi'nin Tarihi ve Bânisi Hakkında Mülâhazalar*. Selçuklu Araştırmaları Dergisi, III, 1971, 239. s.

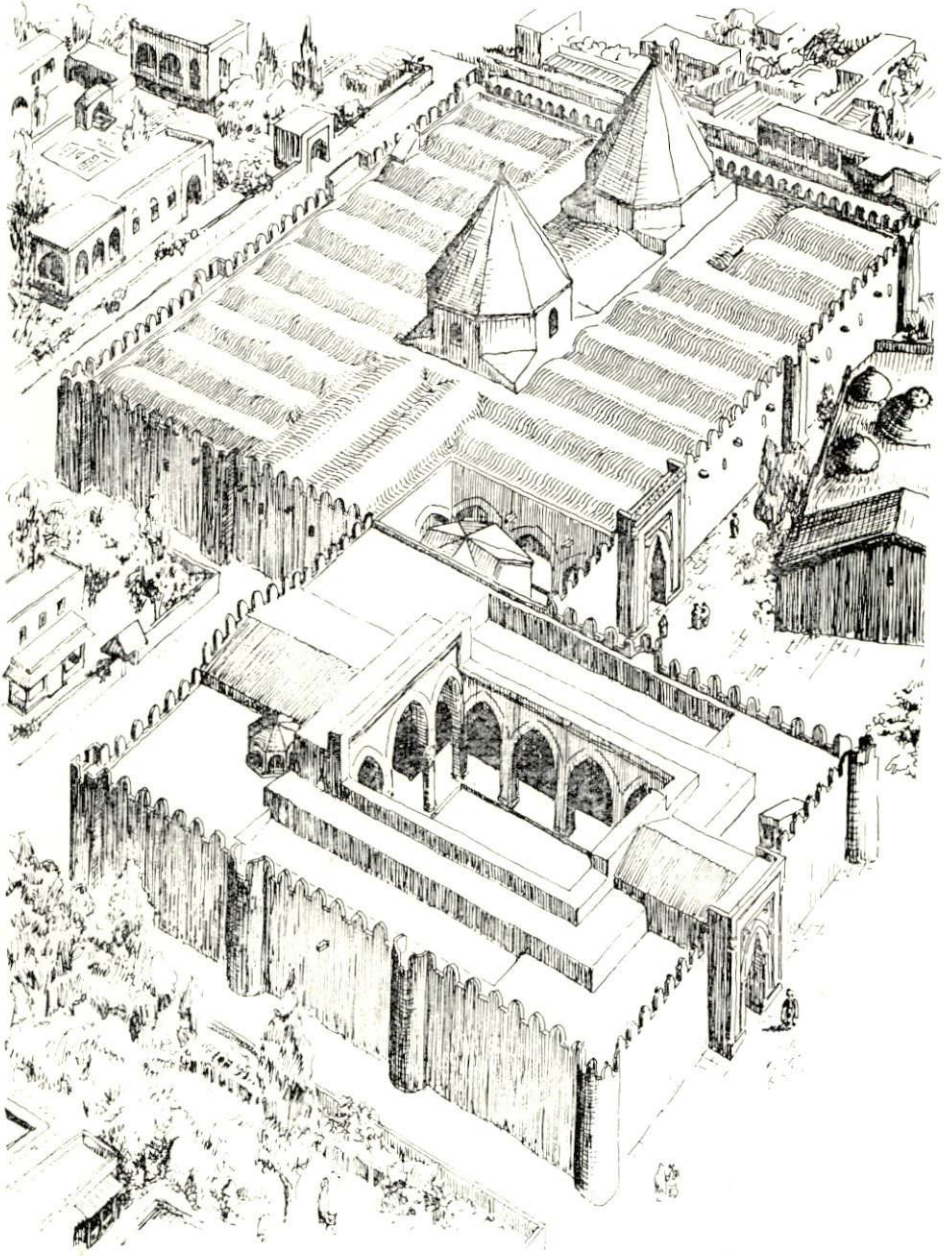
1. şek. - Hunad Manzumesinin mevki. (A. Gabriel'den tādilen).

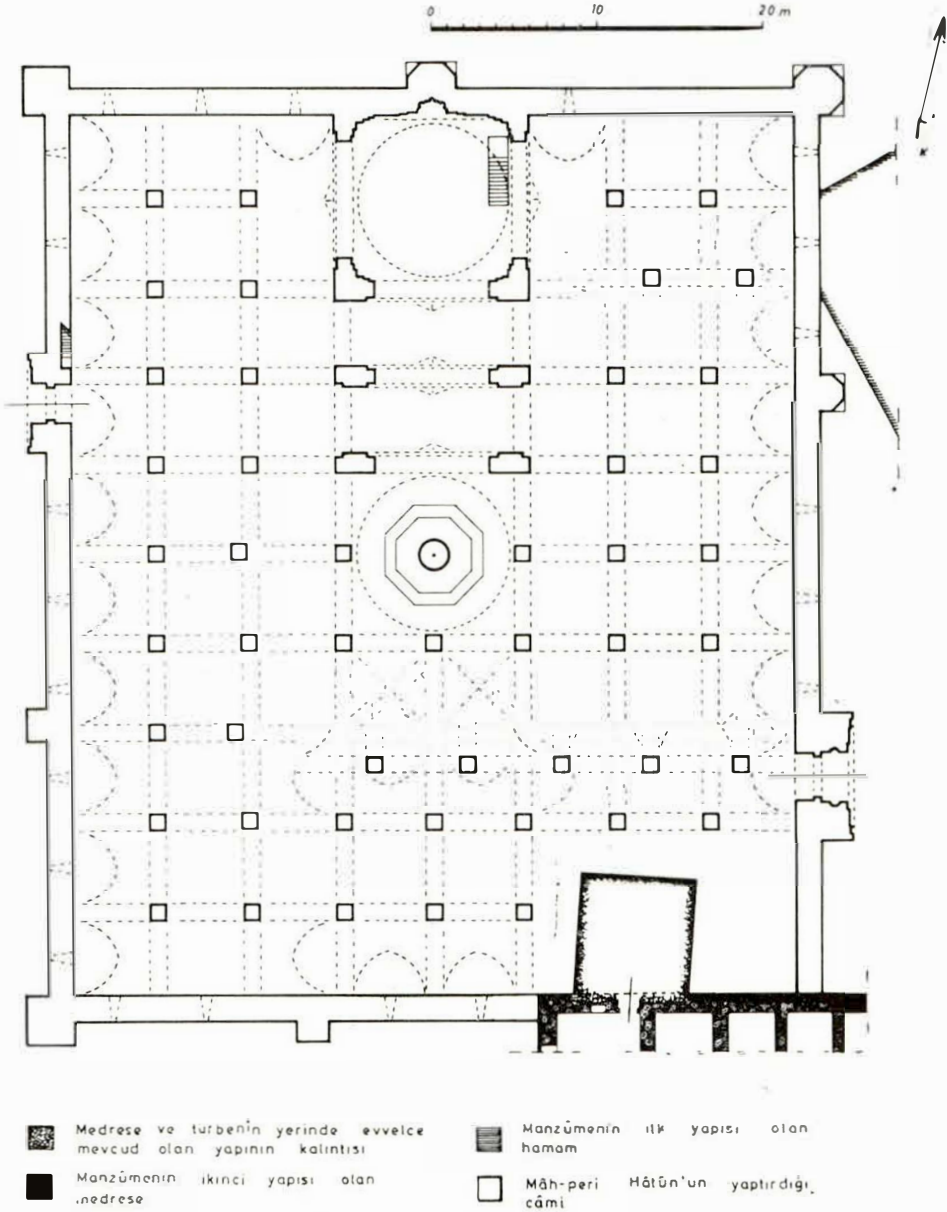
0 10 20 m

- Manzûmenin ilk yapısı olan hamam (erkekler kısmı)
- Manzûmenin ikinci yapısı olan medrese
- Mâh-peri Hâtûn'un yaptırdığı câmi ve hamam (kadınlar kısmı)
- Mâh-peri Hâtûn için yapılan turbe
- Osmanlı devrinde yapılan ilâve ve tâdiât
- Hamamın câmi yapılırken kaldırılan kısmı

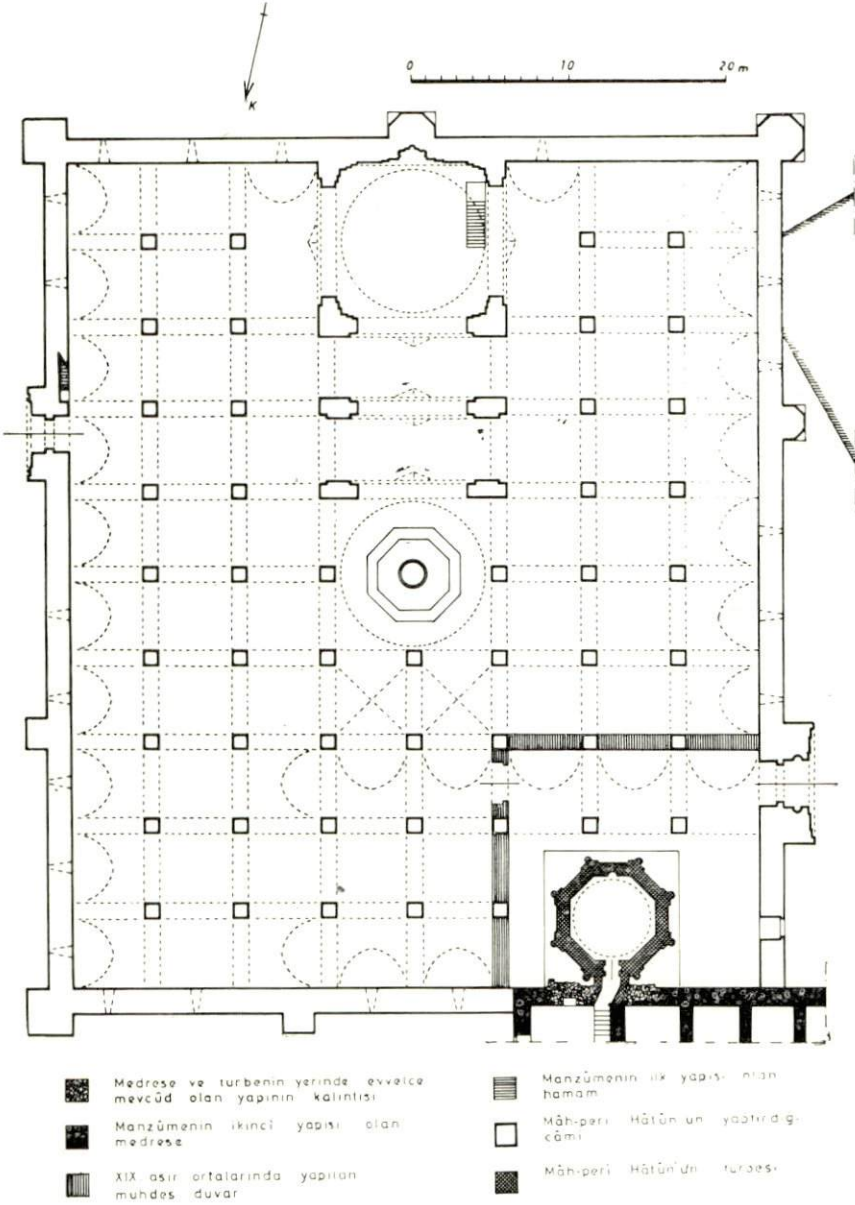
2. şek. - Manzûmeyi teşkil eden binâların vâziyyetini ve kronolojisini gösteren plân.
(A. Gabriel'den tâdilen).

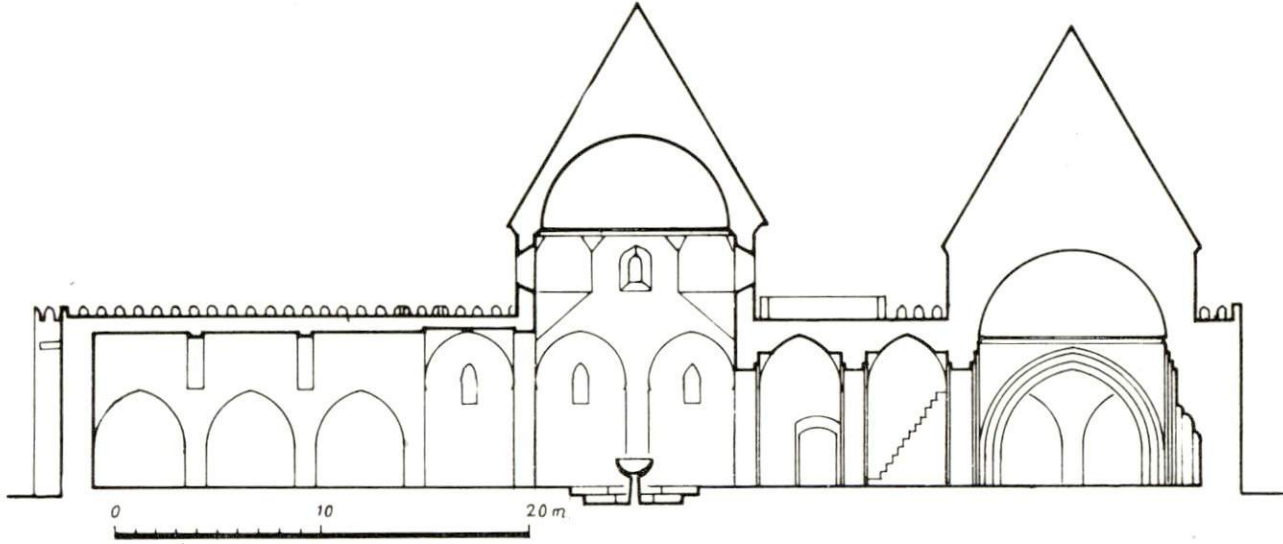
3. Şek. - Manzûmenin ilk hâlinin perspektif görünüşü. (A. Gabriel'den tâdilen).

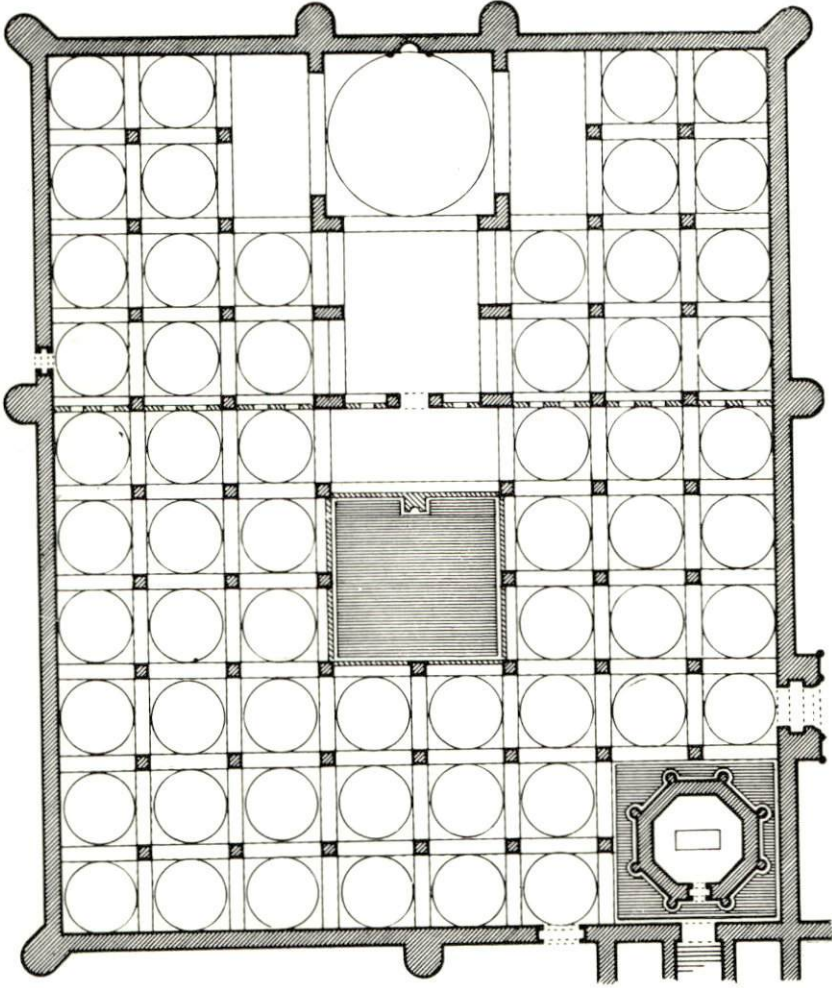
4. şek. - Mâh-peri Hâtûn Câmîinin ilk hâli.

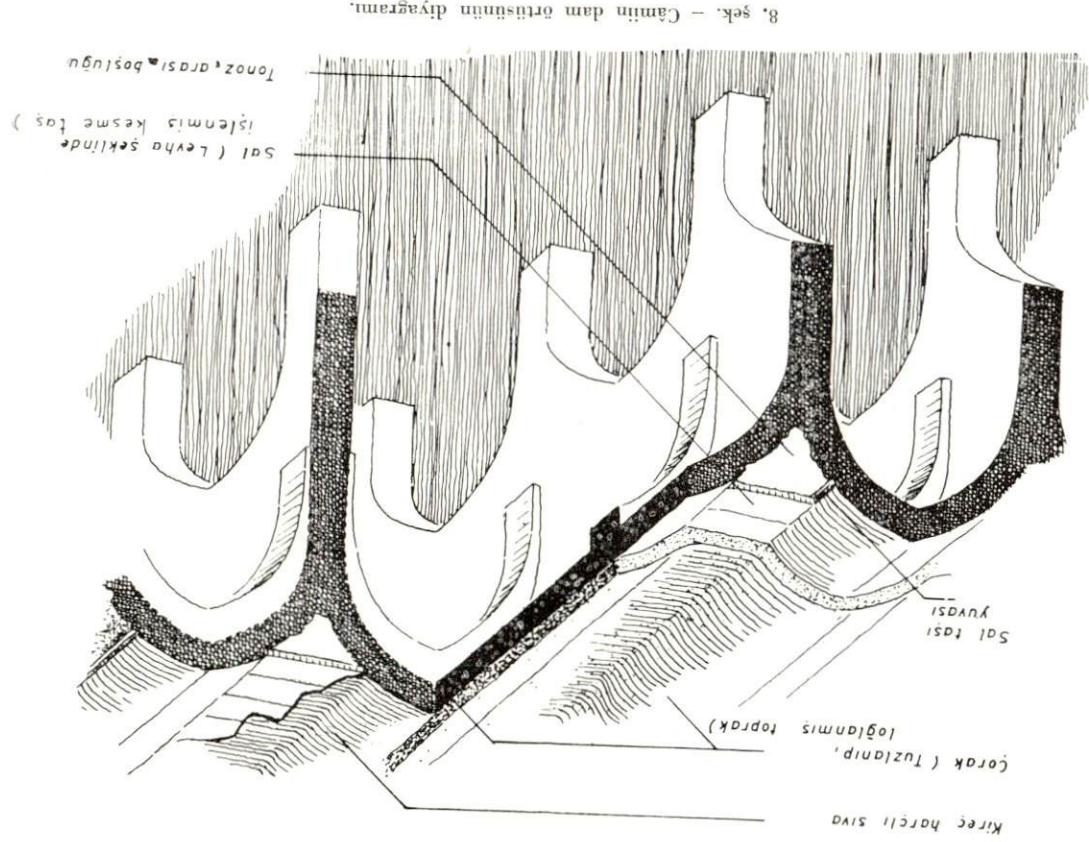
5. şek. - Mâh-peri Hâtûn Câmîinin türbe yapıldıktan sonraki durumu (A. Gabriel'den tâdilen).

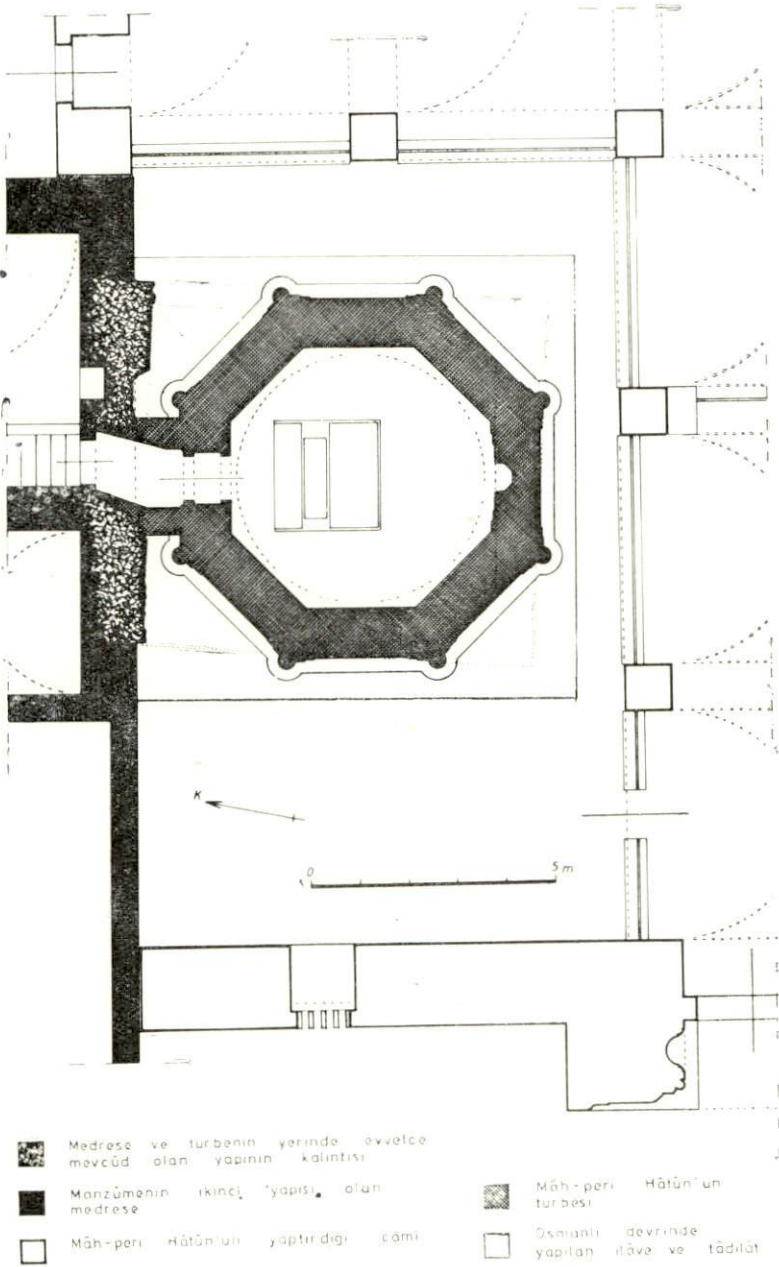

6. şek. - Mâh-peri Hâtûn Câmîinin ilk hâlinin uzunlamasına kesiti.
(A. Gabriel'den tâdilen).

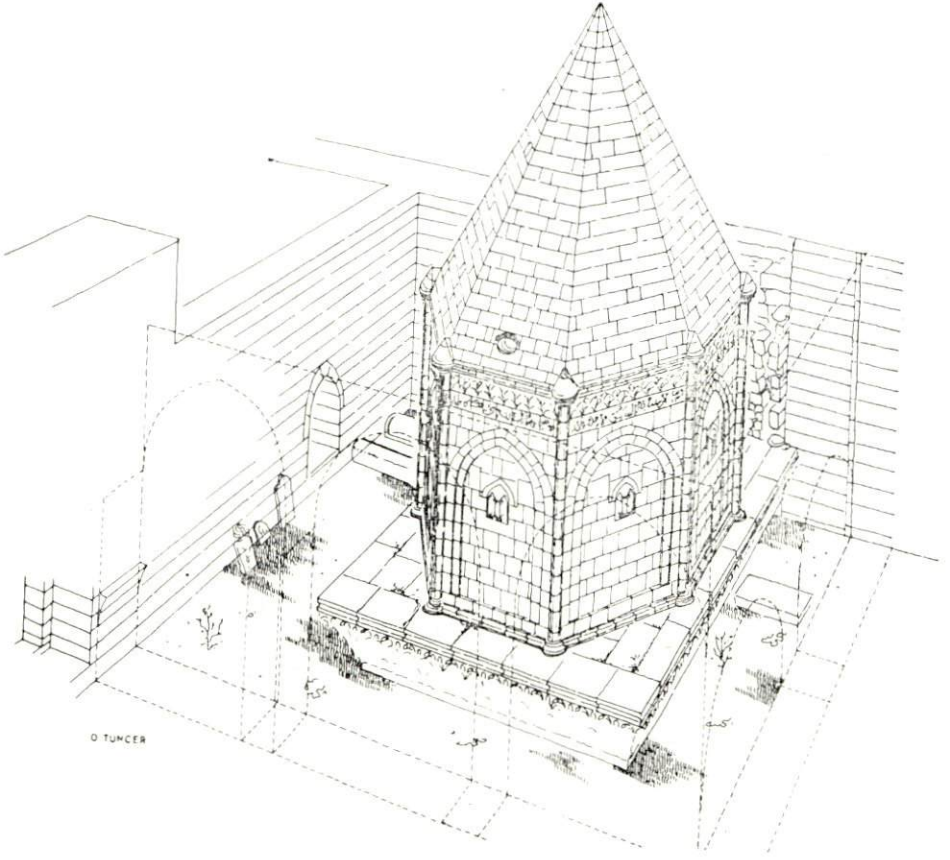

7. şek. Mâh-peri Hâtûn Câmîinin Ch. Texier tarafından çizilen plâni.

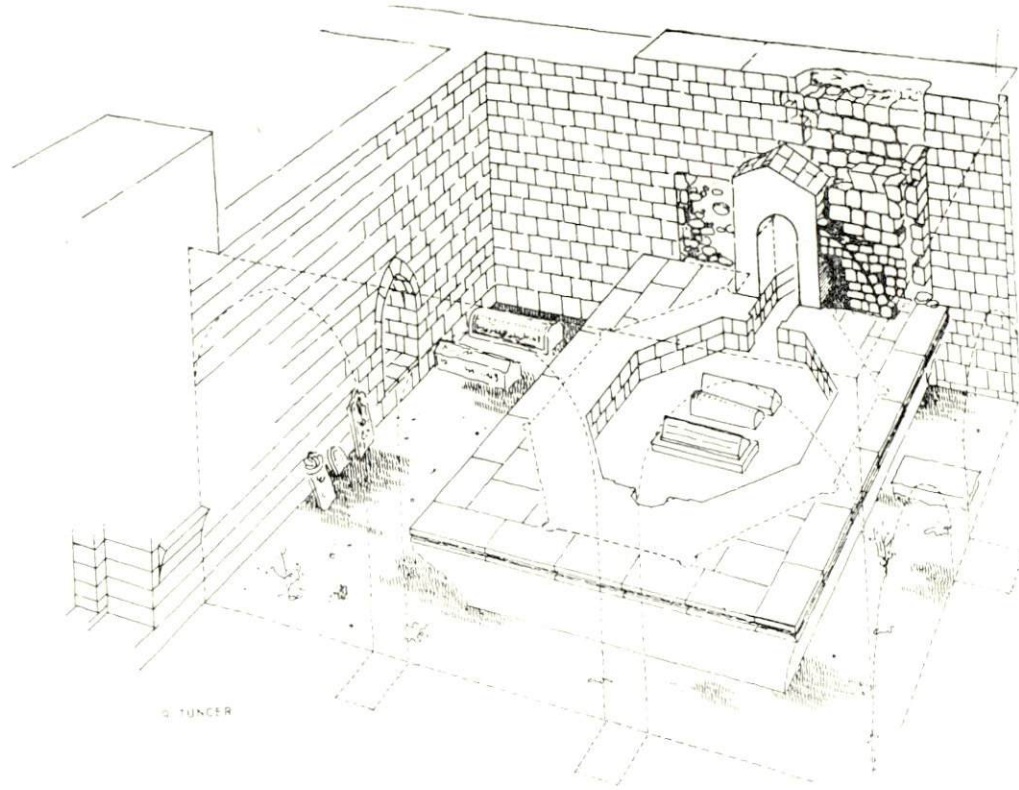

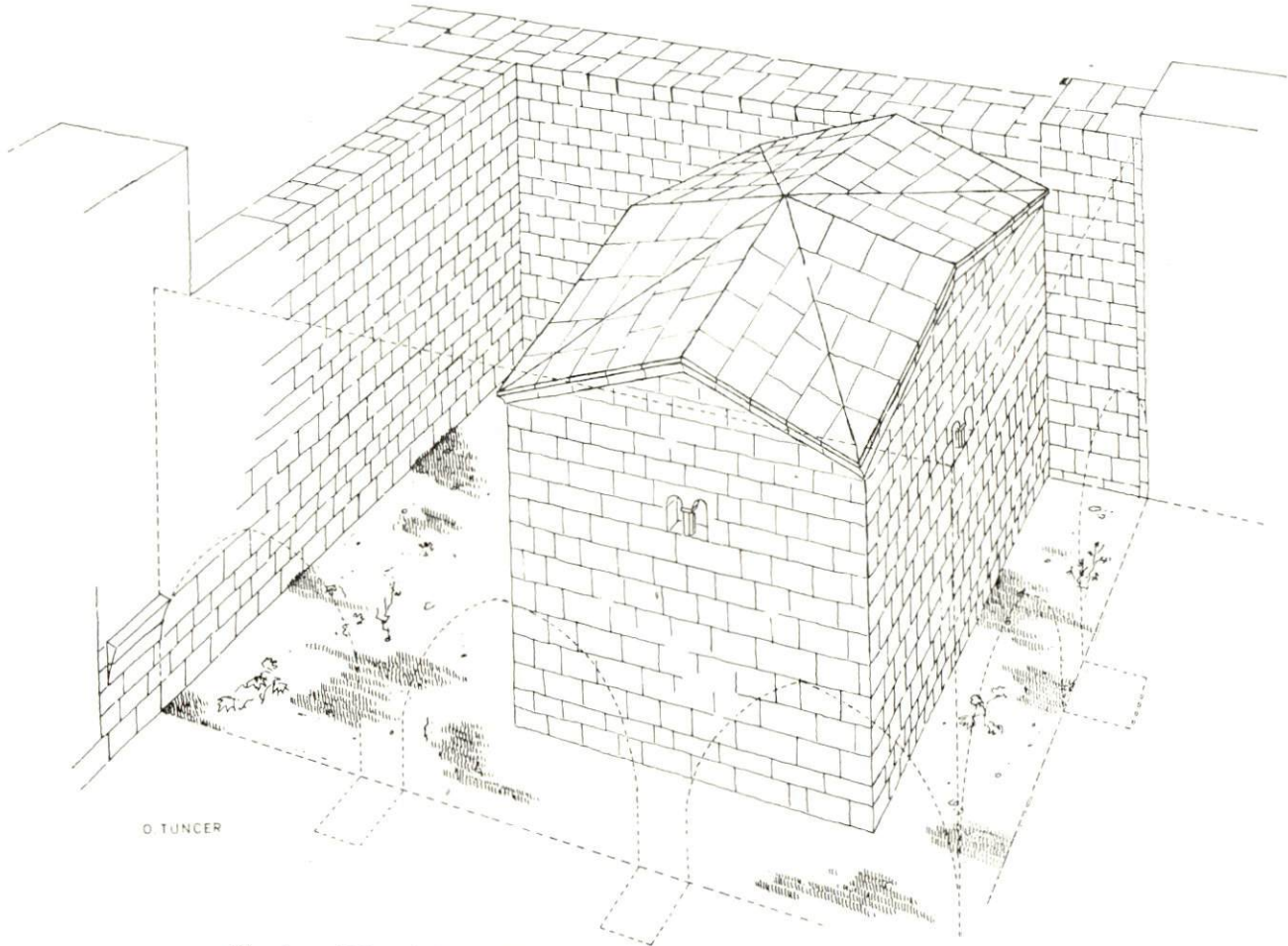
9. şek. - Mâh-peri Hâtûn Türbesi ve çevresinin bugünkü durumu.

10. şek. – Câmiin kuzey-doğu köşesinin bugünkü hâli

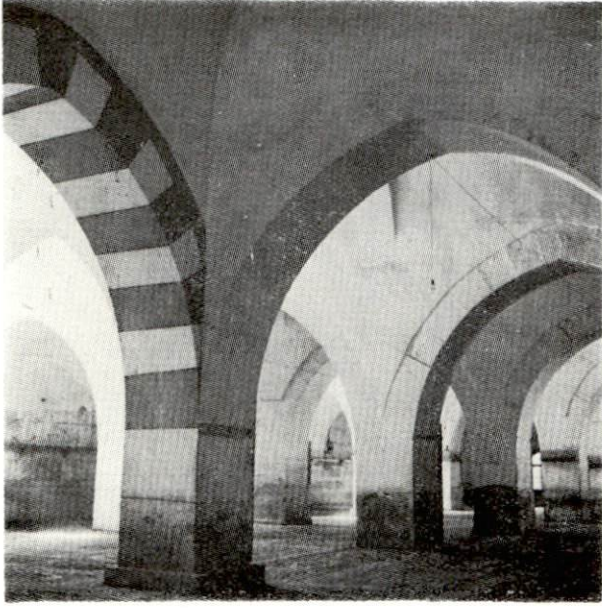
11. şek. - Medrese duvarındaki yapı bakiyesi ve Mâh-peri Hâtûn Türbesinin yerleştirilmesi.

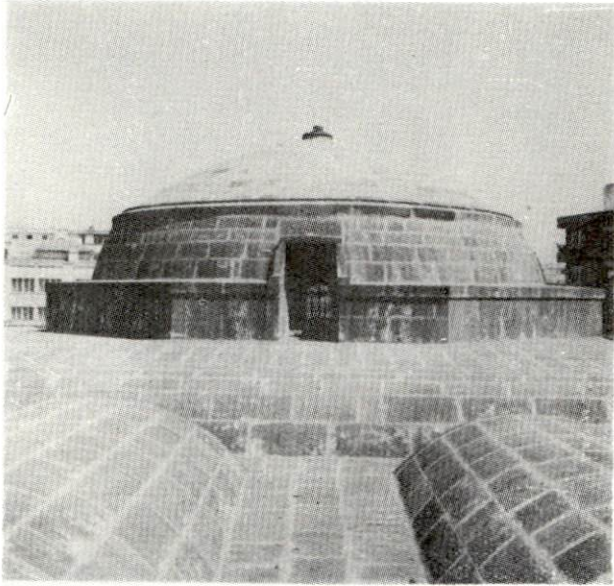
12. Şek. - Mâh-peri Hâtûn Türbesinin yerinde bulunan eski yapının tahminî restitüsyonu.

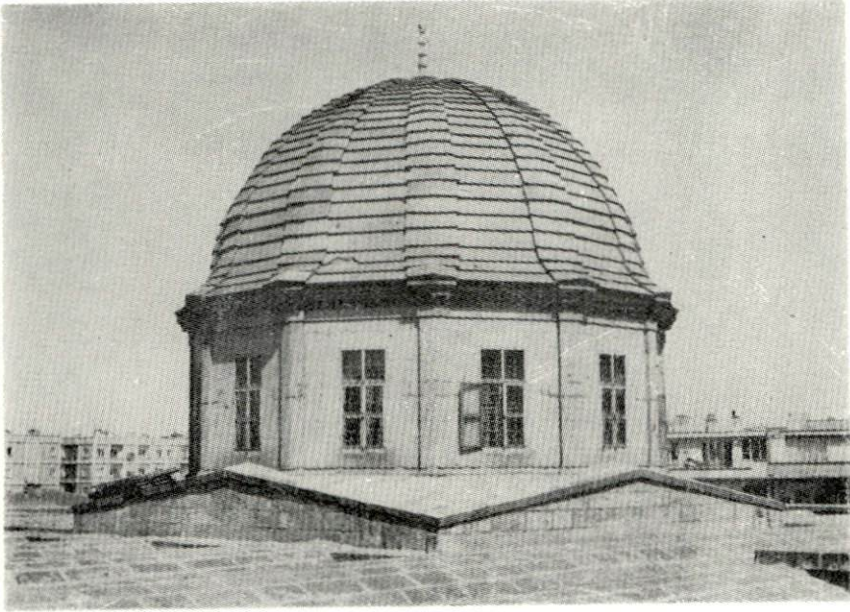
1. res. - Kayseri. Hunad Manzûmesinin İçkale'den görünüşü.

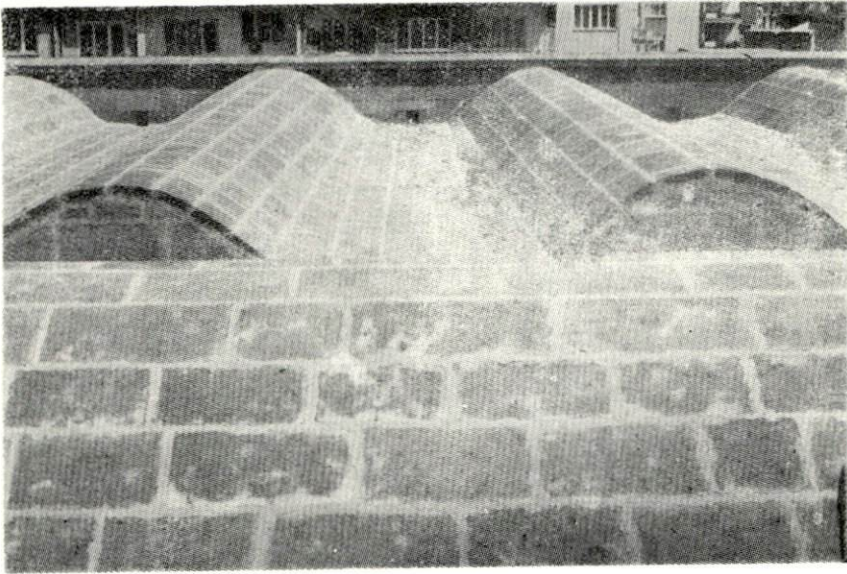
2. res. - Hunad Câmîinin içinden görünüş.

3. res. - Mihrâb önündeki kubbenin bugünkü örtüsü.

4. res. - Işıkğın bugünkü örtüsü.

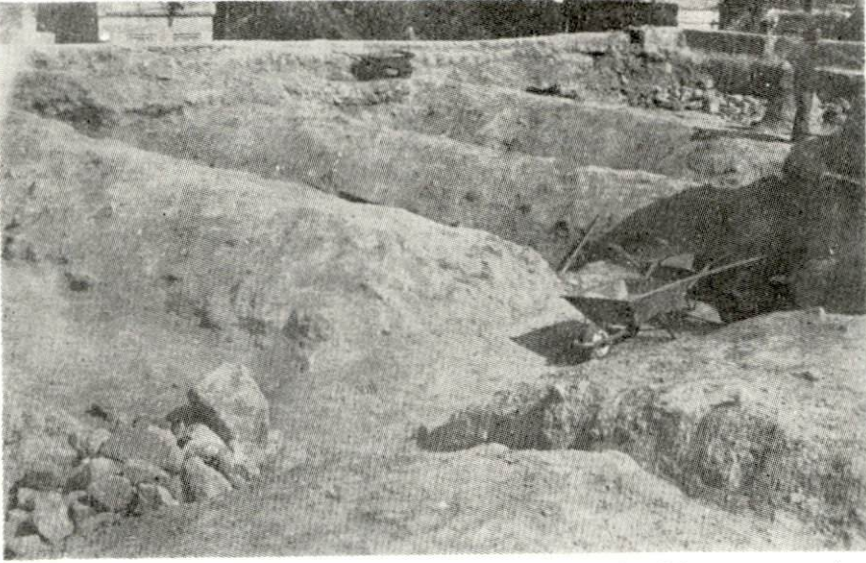
5. res. - Dam örtüsünün 1962 t mirinden sonra aldığı şekil.

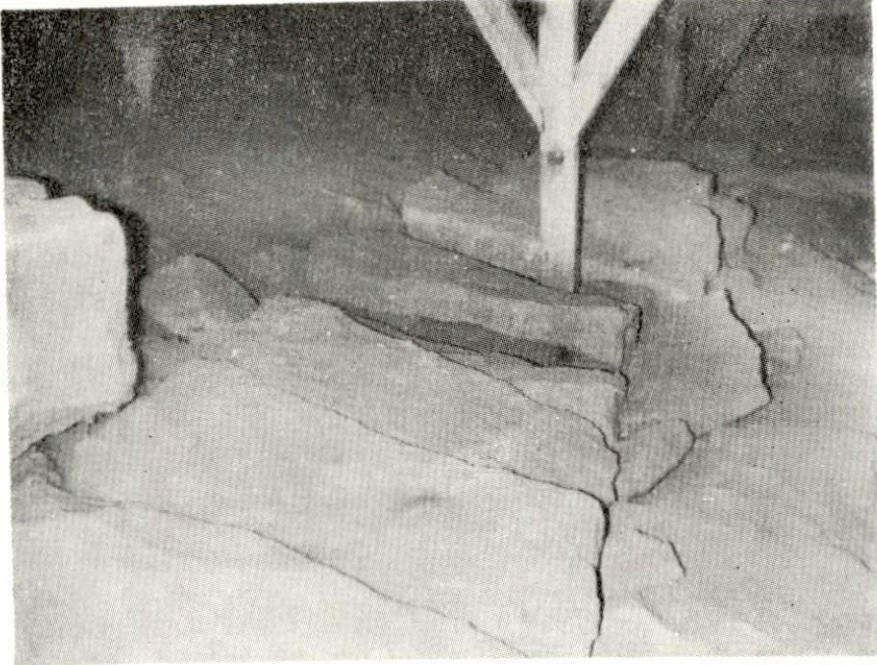
6. res. - 1962 t mirinde, toprak tabakası kaldırılırken meydana çıkan eski dam  rt s n n bakıyyeleri. (Y.  nge).

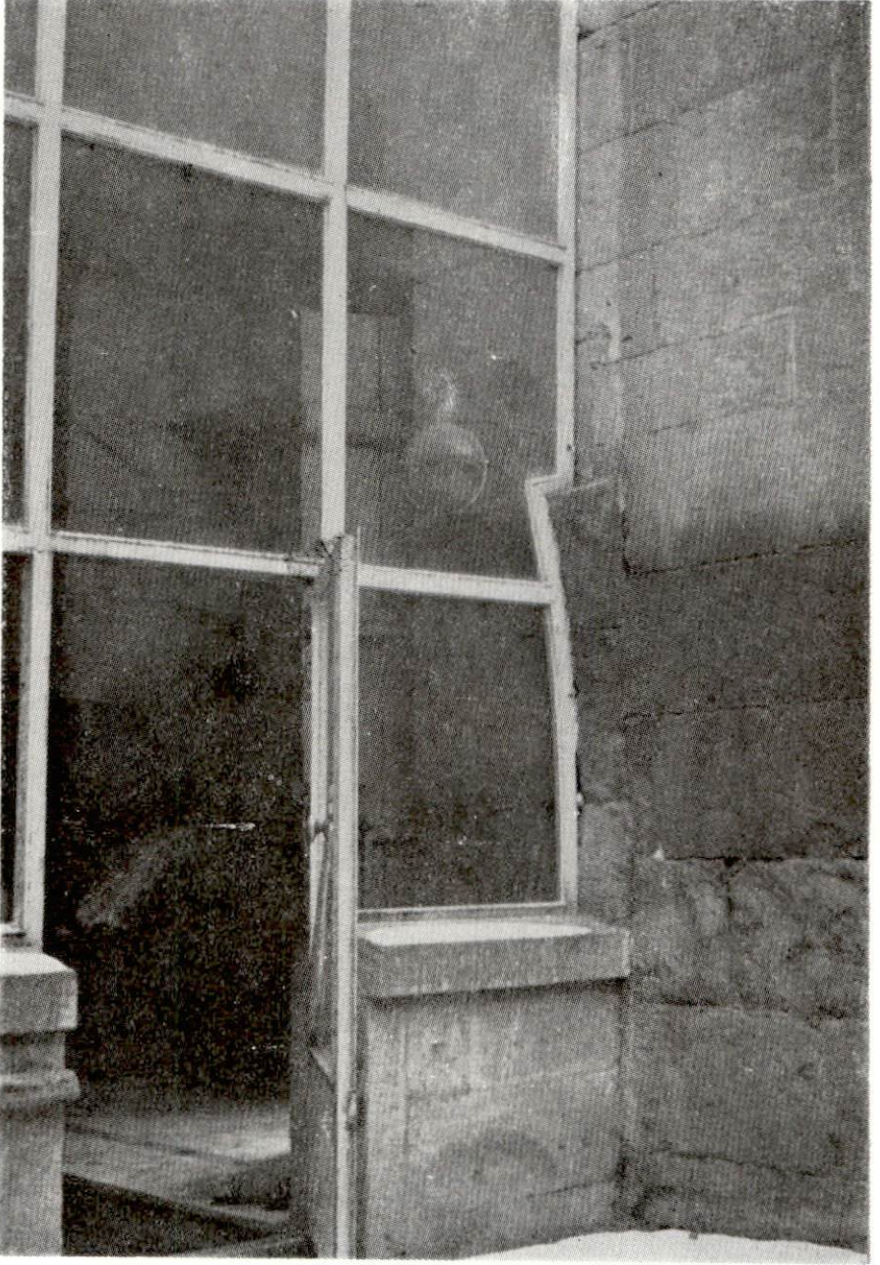
7. res. - Eski tonozların aralarındaki sal yuvaları. (Y.  nge).

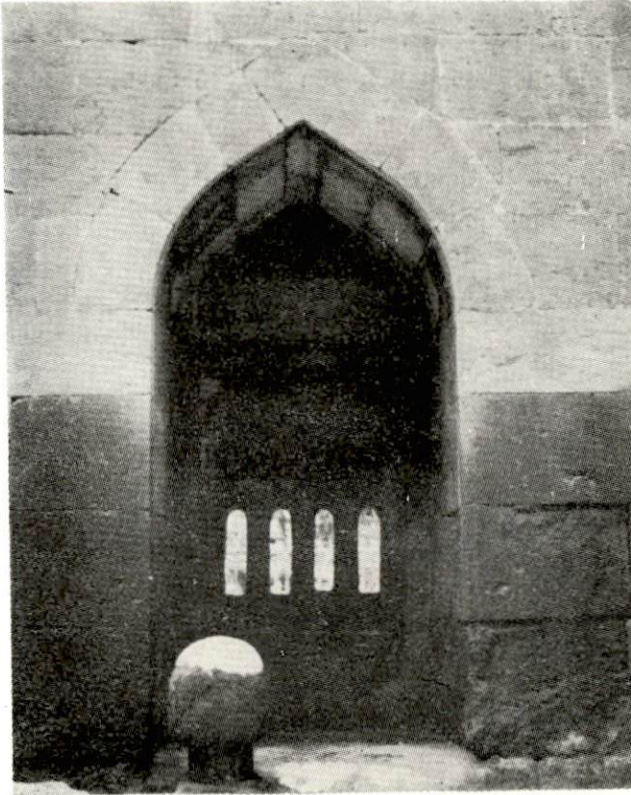
8. res. - Kayseri. Külük Câmîinin damındaki toprak tabakası kaldırıldıktan sonra meydana çıkan eski tonozlar. (E. Yurdakul).

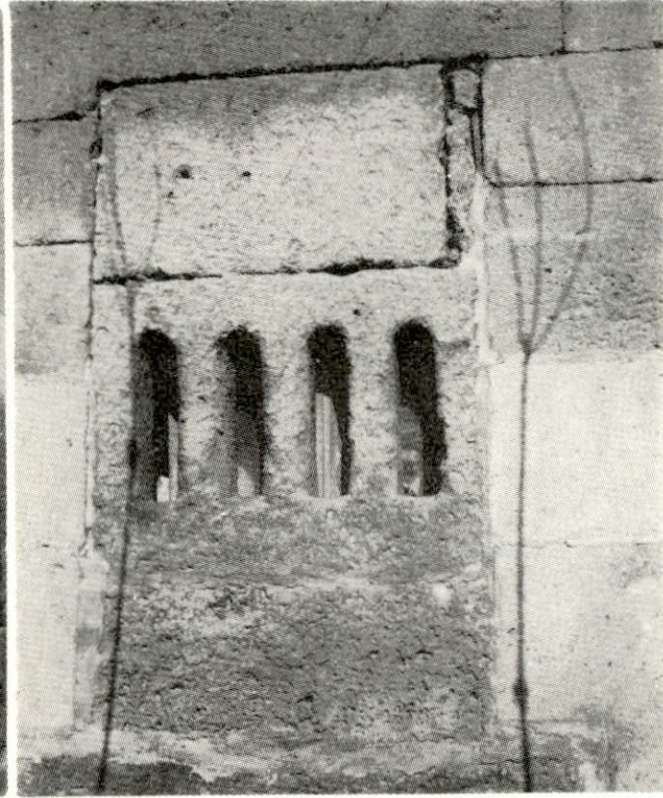
9. res. - Külük Câmîinde eski tonozların aralarına yerleştirilmiş bulunan sallar. (E. Yurdakul).

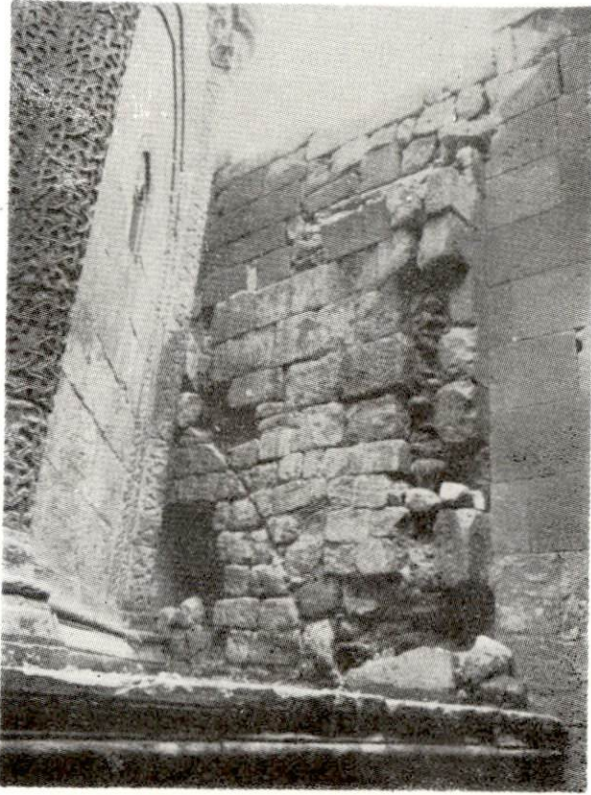
10. res. - Hunad Câmiiinde kuzey-batıdaki avluya açılan eski kemerlerin birinden kalan üzengi.

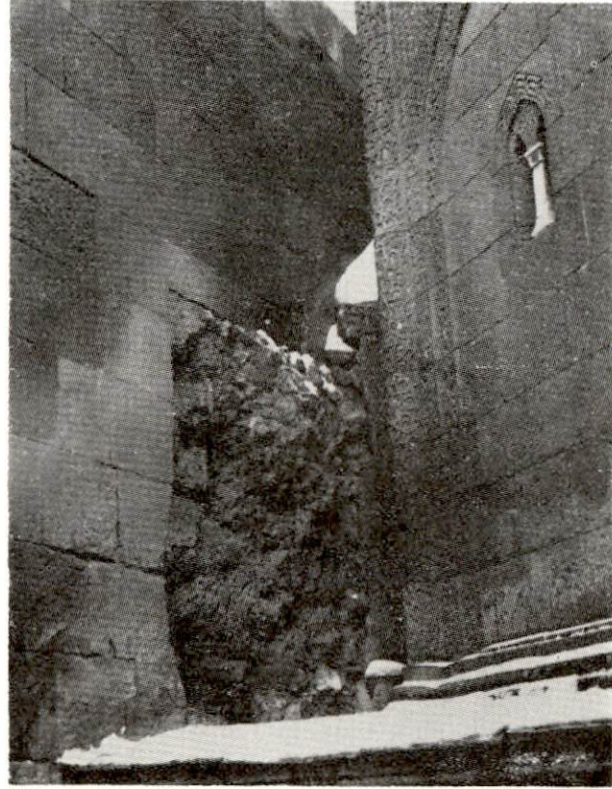
11. res. - Türbe avlusunun batısındaki duvarda sonradan açılmış olan hâcet penceresinin içten görünüşü.

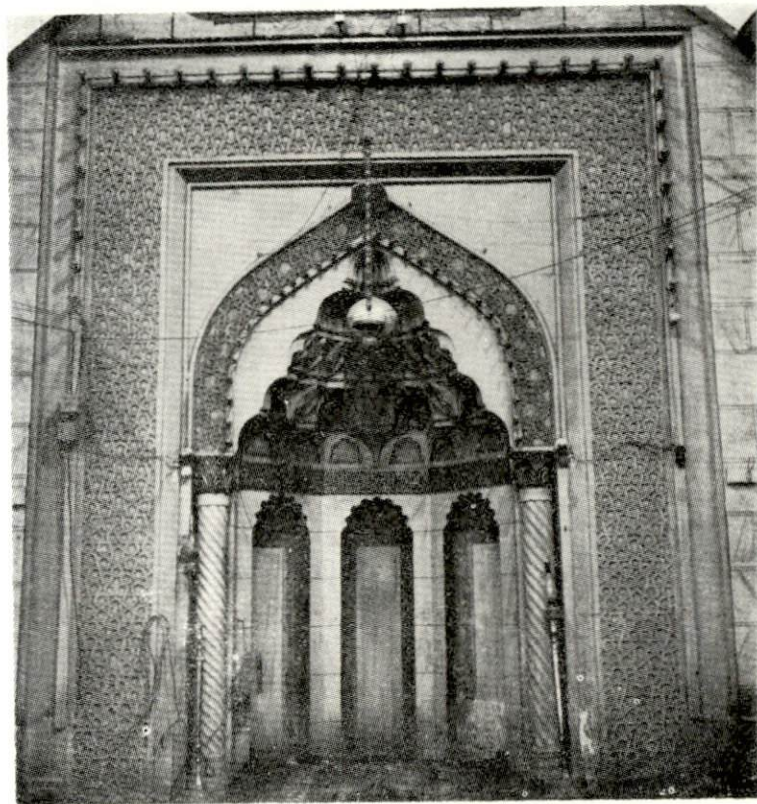
12. res. - Aynı pencerenin, kaplama kesilmek sûretiyle açılan dış tarafı ve muahhar dolgusu.

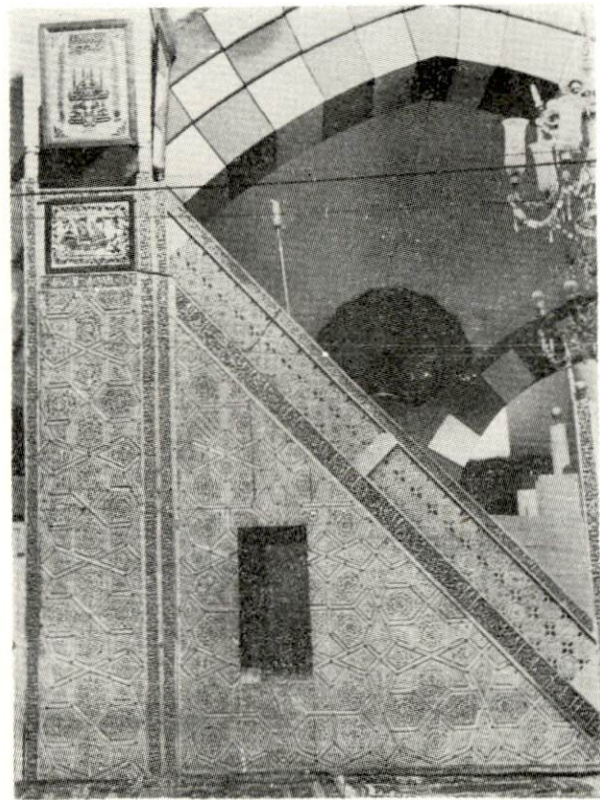
13. res. – Medrese duvarındaki eski yapı bakiyyesinin doğu tarafı. (O. Tuncer).

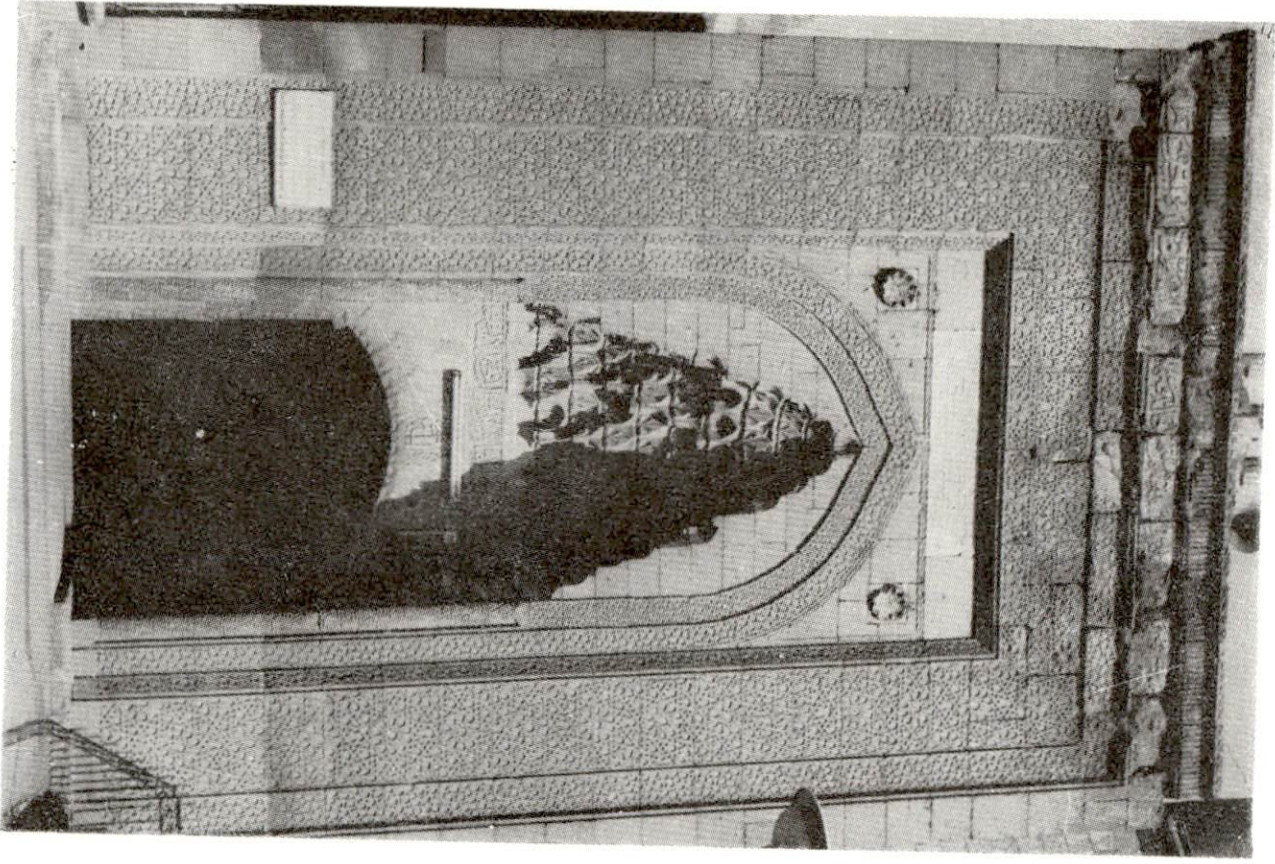
14. res. – Aynı yapı bakiyyesinin türbenin batısında kalan kısmı.

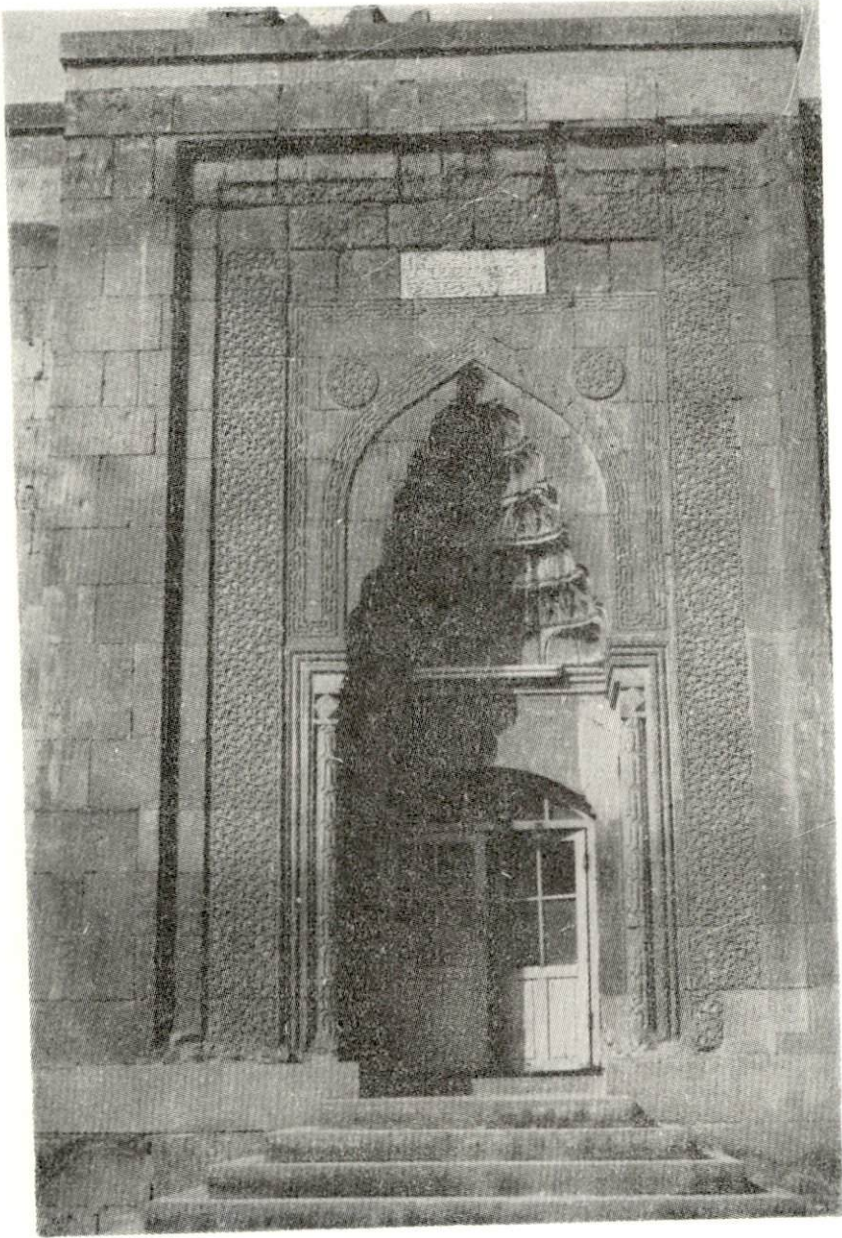
15. res. - Hunad Câmîinin mihrâbı.

16. res. - Ahşab minberin bugünkü hâli.

17. res. - Câmîin batıdaki taçkapısı.

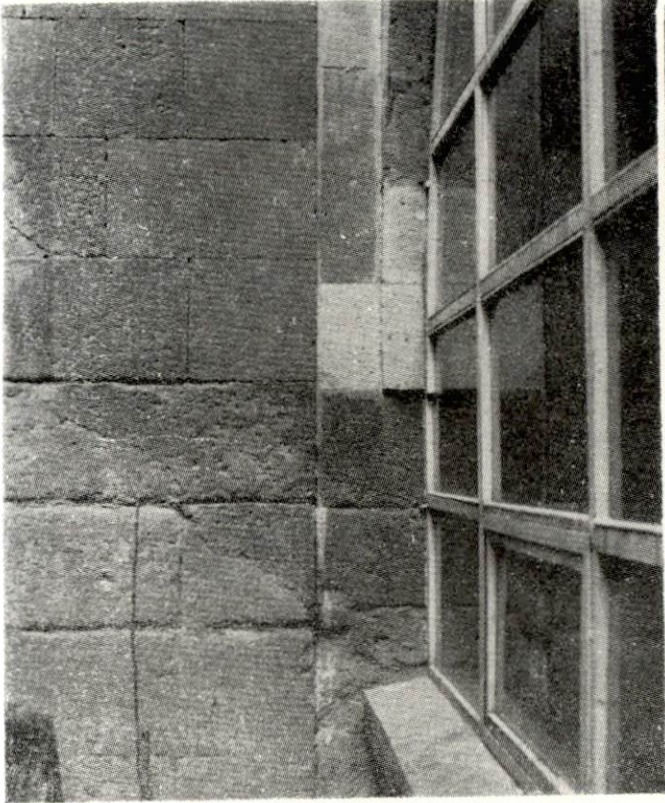
18. res. - Câmîin doğudaki taçkapısı.

19. res. - Batudaki taçkapda bulunan kitâbe.

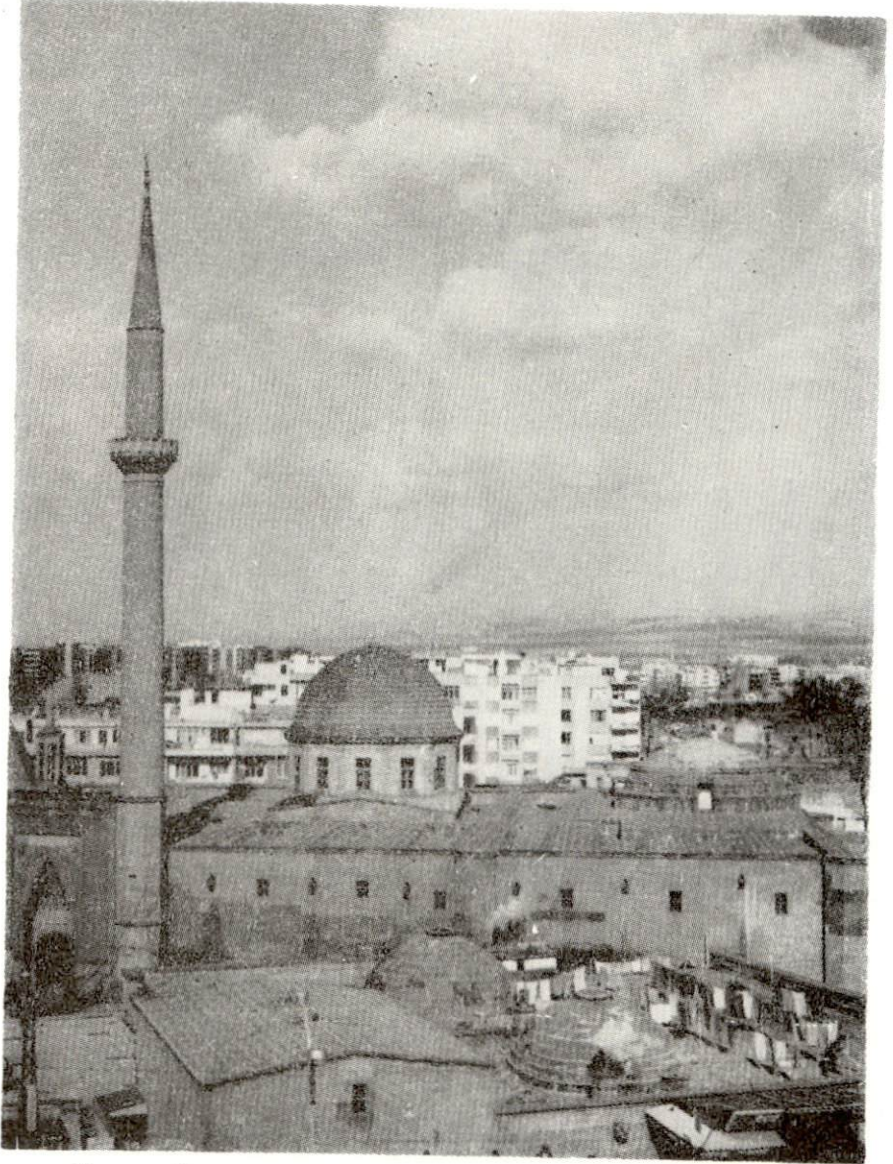
20. res. - Dogudaki taçkapda bulunan kitâbe.

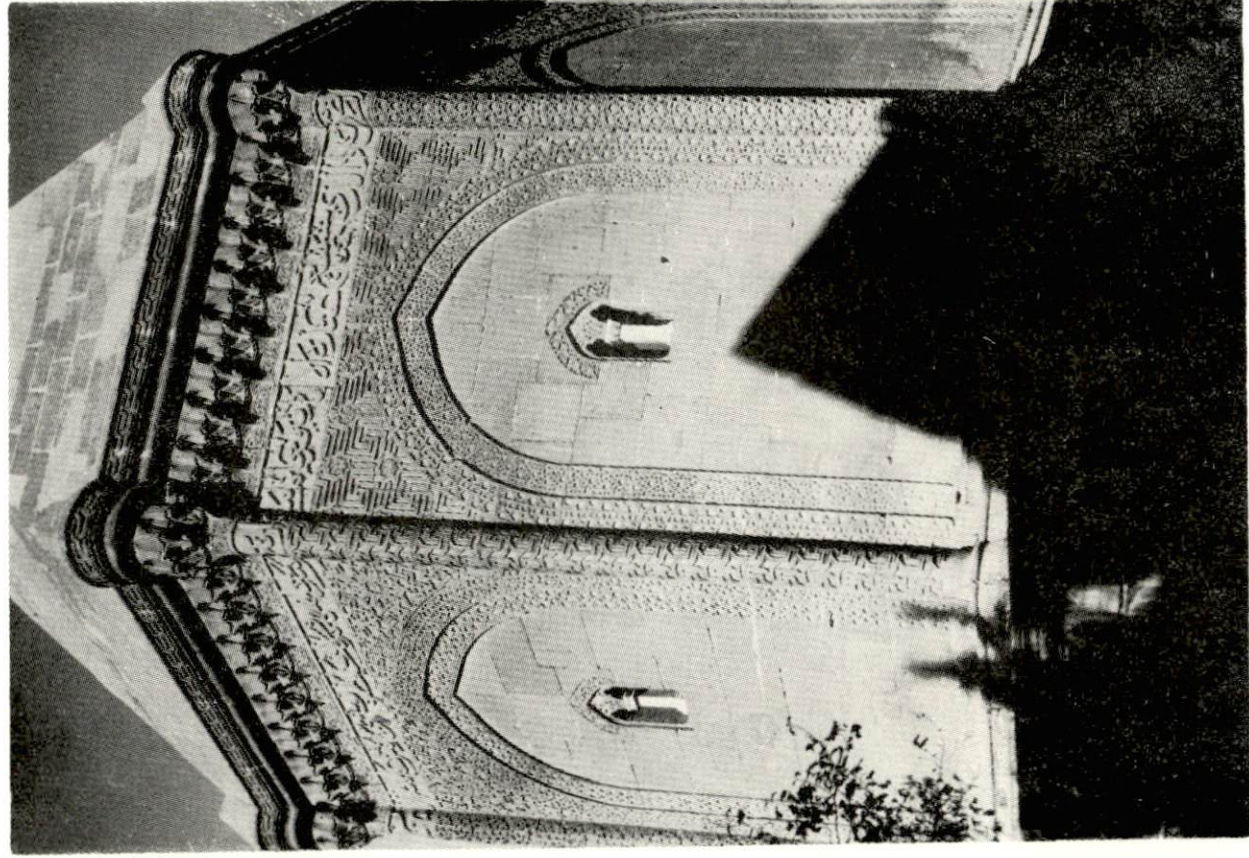
21. res. - Türbe avlusunun kuzey-doğu köşesindeki dilâtasyon.

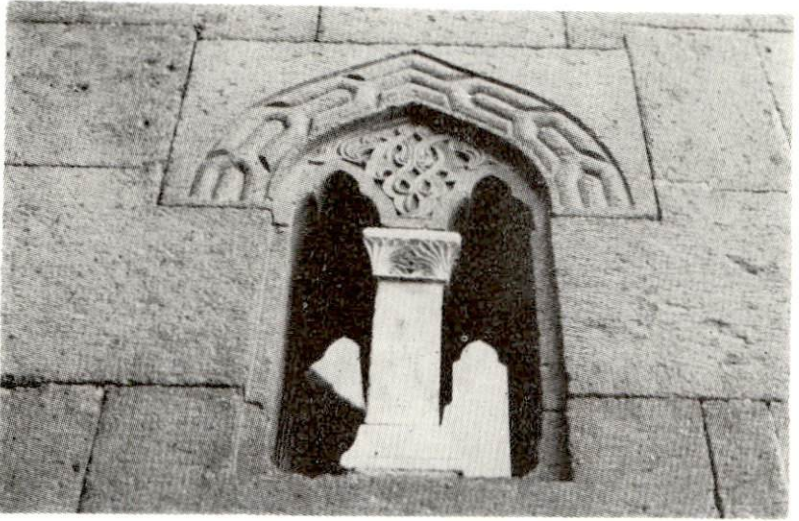
22. res. - Dışta câmîin batı duvarının medreseye bağlandığı köşedeki dilâtasyon.

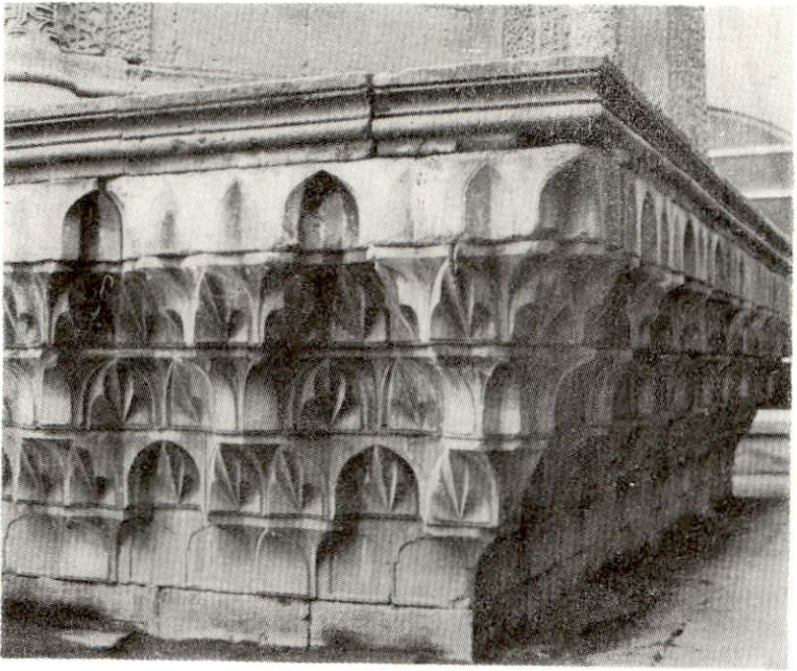
23. res. - Hamamın güney-doğu köşesi ile câmin batı duvarının kesişmesi.

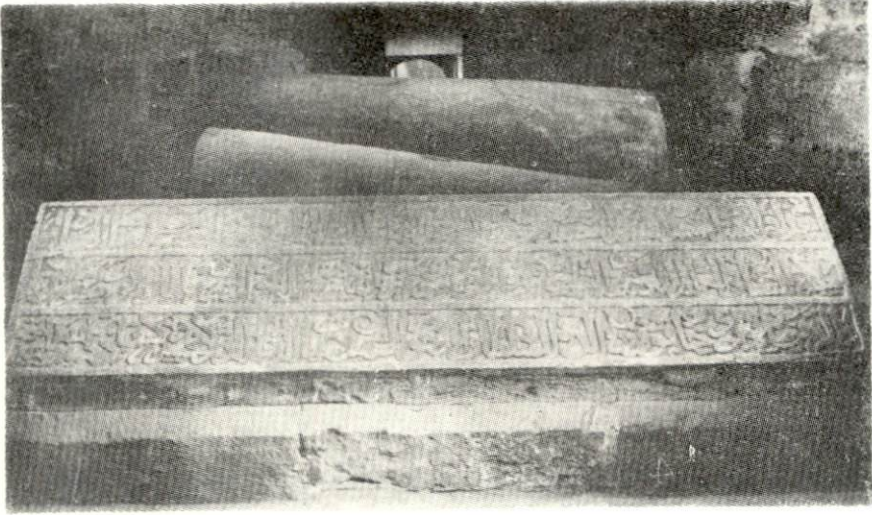
24. res. — Mah-peri Hatun Türbesi.

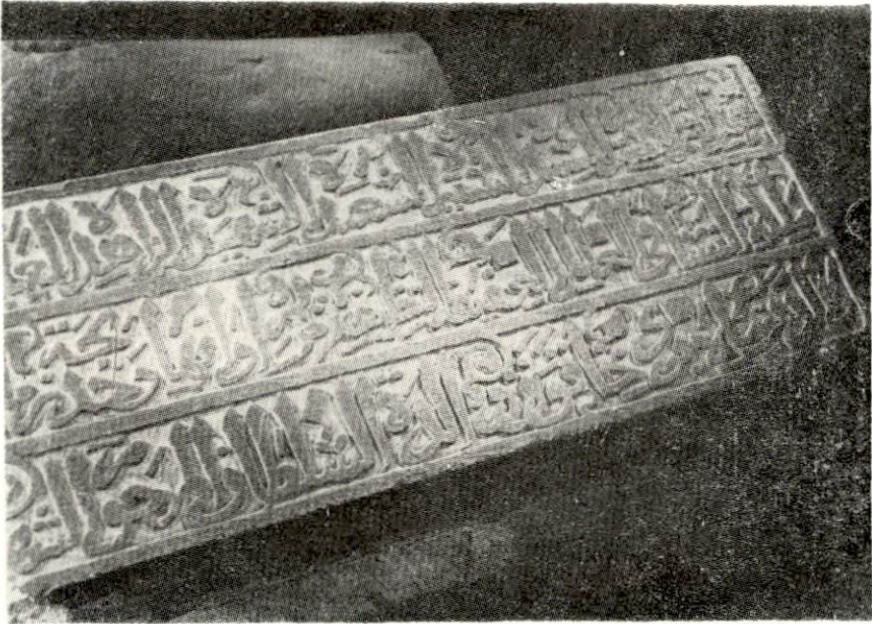
25. res. - Türbe pencerelerinden birinin detayı.

26. res. - Türbenin mukarnash kaidesi.

27. res. - Mâh-peri Hâtûn'un sandûkasındaki kitâbe.

28. res. - Aynı kitâbeden detay.